

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

जलस्रोत संरक्षण र खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ऐन, २०८०

प्रस्तावना: गाउँपालिका क्षेत्र भित्र भूमिगत वा भू-सतहमा रहेको जलस्रोतको समुचित उपयोग, संरक्षण, व्यवस्थापन र विकास गरी गाउँपालिकाबासी नागरिकलाई स्वच्छ, सुरक्षित र गुणस्तरीय खानेपानी उपभोग गराउन र सोको उपभोगबाट हुने वातावरणीय एवं अन्य प्रकारको हानी नोक्सानीलाई रोकथाम गरी जलस्रोतलाई प्रदुषण मुक्त राख्ने तथा गाउँपालिका भित्र हुने फोहोरजन्य बस्तुको उचित व्यवस्थापन गरी वातावरणीय स्वच्छता कायम राख्ने सम्बन्धमा कानुनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले, नेपालको संविधानको धारा २२६ बमोजिम चौकुने गाउँ सभाको १४ औं अधिवेशनले “जलस्रोत संरक्षण र गाउँपालिकाको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी ऐन, २०८० बनाएको छ ।

परिच्छेद – १

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :** (१) यस ऐनको नाम “जलस्रोत संरक्षण र खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ऐन, २०८० रहेको छ ।

(२) यो ऐन चौकुने गाउँपालिकाको राजपत्रमा प्रकाशित भएपछि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा :** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,

(क) “अनुमतिपत्र” भन्नाले दफा २९ बमोजिमको अनुमतिपत्र सम्झनुपर्छ ।

(ख) “अनुमतिपत्र प्राप्त संस्था” भन्नाले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्ने संगठित संस्था सम्झनु पर्छ ।

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

(ग) “आयोग” भन्नाले खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा महशुल निर्धारण आयोग सम्झनु पर्दछ ।

(घ) “आयोजना” भन्नाले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्ने भौतिक संरचनाको निर्माण, विस्तार वा सुधार र तत् सम्बन्धी अन्य कार्य गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित आयोजना सम्झनु पर्छ ।

(ङ) “उपभोक्ता” भन्नाले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सेवा उपयोग गर्ने व्यक्ति, संस्था, प्रतिष्ठान वा निकाय सम्झनु पर्छ ।

(च) “उपभोक्ता संस्था” भन्नाले सामुदायिक रुपमा सामुहिक हितका लागि सामुदायिक रुपमा खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सेवा सञ्चालन गर्ने सामुदायिक संस्था सम्झनु पर्छ ।

(छ) “कार्यपालिका” भन्नाले चौकुने गाउँपालिकाको कार्यपालिका सम्झनु पर्छ ।

(ज) “कार्य समिति” भन्नाले दफा १९ बमोजिम साधारणसभाबाट गठन भएको खानेपानी, तथा

- सरसफाइ उपभोक्ता संस्थाको कार्य समिति सम्झनु पर्छ ।
- (झ) “खानेपानी सेवा” भन्नाले खानेपानीको सञ्चय, स्थानान्तरण तथा वितरण गरी घरेलु, सार्वजनिक, संस्थागत वा औद्योगिक उपयोगको लागि खानेपानी आपूर्ति गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ र सो शब्दले थोक, ट्याङ्कर वा बोतलबन्दी रूपमा उपलब्ध गराउने कार्य समेतलाई जनाउँछ ।
- (ञ) “गुणस्तरीय खानेपानी” भन्नाले मानव तथा पशु स्वास्थ्यका लागि हानिकारक तत्व नभएको गुणस्तरयुक्त स्वच्छ खानेपानी सम्झनु पर्छ र सो शब्दले मानवस्वास्थ्यलाई हानी गर्ने भौतिक, जैविक र रासायनिक पदार्थहरु नरहेको पानी समेतलाई जनाउँछ ।
- (ट) “घरेलु उपयोग” भन्नाले पिउन, हातमुख तथा लुगा धुन, नुहाउन, खाना पकाउन, जीवजन्तु तथा पशुपन्छीलाई खुवाउन, करेसाबारी, शौचालय वा यस्तै अन्य व्यक्तिगत तथा घरायसी प्रयोजनका लागि प्रयोग गरिने खानेपानीको उपयोग सम्झनु पर्छ ।

- (ठ) “जलस्रोत” भन्नाले गाउँपालिकाभित्रको भू-सतहमा वा भूमिगत वा अन्य जुनसुकै अवस्थामा रहेको पानी सम्झनु पर्छ ।
- (ड) “ढल निकास” भन्नाले मानव मलमूत्र सहित वा रहित फोहोरपानीलाई सतही वा भूमिगत ढल प्रणाली वा अन्य कुनै तरिकाबाट संकलन र स्थानान्तरण गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ ।
- (ढ) “तोकिएको वा तोकिए बमोजिम” भन्नाले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।
- (ण) “दिगो उपयोग” भन्नाले खानेपानी, जलस्रोत, जलीय पारिस्थितीकीय प्रणाली र यिनका अवयवहरु दीर्घकालिन रूपमा नघट्ने र पूर्ववत अवस्थामा रहनसक्ने तथा दीर्घकालिन रूपमा संचिति कायम गर्न सक्ने सीमा भित्र रहनेगरी गरिएको सदुपयोग सम्झनु पर्छ ।
- (त) “गाउँपालिका” भन्नाले चौकुने गाउँपालिका सम्झनु पर्छ ।

- (थ) “निकाय” भन्नाले गाउँपालिका वा सो अन्तर्गतका जुनसुकै निकाय वा कार्यालय, प्रदेश सरकार वा नेपाल सरकार अन्तर्गतका विभाग, निर्देशनालय वा सो अन्तर्गतका अन्य जुनसुकै सरकारी निकाय वा कार्यालय सम्झनु पर्छ ।
- (द) “पानीको स्रोत वा खानेपानीको स्रोत” भन्नाले प्राकृतिक रूपमा पानी निसृत हुने नदी, खोला, गाड, नाला, ताल, तलाउ, पोखरी, सिमसार, नाउला, कुवा, कुँड, मुहान तथा मूल जस्ता सतही वा भूमिगत जलस्रोत सम्झनु पर्छ र सो शब्दले आकाशे पानी तथा पानीको आपूर्ति गर्ने मानव निर्मित संरचना समेतलाई जनाउँछ ।
- (ध) “पारिस्थितिकीय सेवा” भन्नाले विभिन्न पारिस्थितिक प्रणालीबाट प्राप्त हुने पानी, कपडा र अन्य सामग्री बनाउन आवश्यक कच्चा पदार्थहरू, जैविक र आनुवंशिक स्रोतहरू, औषधीजन्य बिरुवाहरू जस्ता प्रावधान सेवा; पानी र हावा शुद्धीकरण कार्बन भण्डारण, जलवायु नियमन, अपघटन वाविघटन, पराग सेचन, जैविक कीट र रोग नियन्त्रण जस्ता

- नियमन सेवा; मनोरञ्जन, सौन्दर्य, पर्यटन र आध्यात्मिक गतिविधि जस्ता सांस्कृतिक सेवा; र पोषक तत्व, प्रकाश संश्लेषण, प्राकृतिक चक्र (नेचुरल साइकल), माटोको सृजना जस्ता सहयोग सेवा सम्झनु पर्छ र सो शब्दले वन क्षेत्रको पारिस्थितिकीय प्रणालीबाट प्राप्त हुने कार्बन सिञ्चिती, जैविक विविधताको संरक्षण, जलचक्र प्रणाली, पर्यापर्यटन, तथा अन्य सेवा क्षेत्रबाट प्राप्त हुने लाभ समेतलाई जनाउँछ ।
- (न) “प्रदूषण” भन्नाले खानेपानीको स्रोत, जलस्रोत वा वातावरणमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपले परिवर्तन गरी वातावरणमा उल्लेखनीय हास ल्याउने, क्षति पुऱ्याउने वा वातावरणको लाभदायी वा उपयोगी प्रयोजनमा हानी नोक्सानी पुऱ्याउने क्रियाकलाप सम्झनु पर्छ ।
- (प) “प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत” भन्नाले चौकुने गाउँपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत सम्झनु पर्छ ।
- (फ) “प्रशोधन” भन्नाले फोहरमैलाको रूप वा गुणमा परिवर्तन गरी अन्य कुनै उपयोगी वस्तु तयार

- गर्ने, मल, ग्याँस, ऊर्जा वा अन्य वस्तु उत्पादन गरी फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रिया सम्झनु पर्छ ।
- (ब) “फोहरपानी” भन्नाले खानेपानीको घरेलु, सार्वजनिक तथा संस्थागत उपयोग पश्चात निष्काशन हुने मानव मलमूत्र सहित वा रहितको फोहरपानी सम्झनु पर्छ र सो शब्दले फोहरपानीसँग मिसिएर आउने वर्षातको पानीलाई समेत जनाउँछ ।
- (भ) “फोहरमैला” भन्नाले घरेलु फोहरमैला, औद्योगिक फोहरमैला, रासायनिक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला वा हानिकारक फोहरमैला सम्झनु पर्छ र सो शब्दले तत्काल प्रयोग हुन नसक्ने अवस्थामा रहेका, फालिएका वा सडेगलेका, वातावरणमा हास आउने गरी निष्काशन गरिएका ठोस, तरल, ग्याँस, लेदो, धुवाँ, धुलो, विद्युतीय तथा सूचना प्रविधिका लागि प्रयोग भएका सामग्रीहरू लगायतका पदार्थ वा त्यस्तै प्रकारका अन्य वस्तुहरू वा अनधिकृत रूपमा सार्वजनिक स्थलमा टाँसिएका पोष्टर, पम्पलेट र गाउँपालिकाले समय समयमा स्थानीय राजपत्रमा सूचना

- प्रकाशन गरी फोहरमैला भनी तोकिदिएको अन्य वस्तु समेतलाई जनाउँछ ।
- (म) “फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल (स्यानिटरी ल्याण्डफिल साइट)” भन्नाले फोहरमैला विसर्जन वा प्रशोधन गर्नको लागि गाउँपालिकाले तोकेको स्थल सम्झनु पर्छ ।
- (य) “विसर्जन” भन्नाले दिसाजन्य लेदोको अन्तिम निष्काशन तथा व्यवस्थापन सम्झनु पर्दछ ।
- (र) “सरसफाई सेवा” भन्नाले फोहरपानी व्यवस्थापन, मानव मलमूत्रीय फोहर व्यवस्थापन तथा ढल निकास गरी वातावरणीय स्वच्छता कायम राख्ने कार्य सम्झनु पर्छ र सो शब्दले पानीको स्रोतको संरक्षण गर्न ढल निकास प्रणाली, फोहर पानी प्रशोधन प्रणाली, घरेलु तथा सार्वजनिक शौचालयको निर्माण, सञ्चालन तथा प्रवर्धन गर्ने कार्य समेतलाई जनाउँछ ।
- (ल) “समन्वय समिति” भन्नाले दफा ७९, बमोजिमको गाउँपालिका खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता समन्वय समिति सम्झनु पर्छ र

- सो शब्दले वडास्तरिय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समिति समेतलाई जनाउँछ ।
- (व) “स्वच्छता” भन्नाले नियमित रूपमा शौचालयको सरसफाइ तथा प्रयोग गर्ने, नियमित रूपमा साबुन पानीले हात धुने, घरायसी तहमा पिउने पानीको सुरक्षित व्यवस्थापन र शुद्धिकरण गर्ने, व्यक्तिगत सरसफाइ कायम गर्ने, महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापन, घर भित्र र बाहिरका तरल र ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन गरी पूर्ण स्वच्छता कायम गर्ने कार्यलाई समेत जनाउँछ ।
- (श) “सुरक्षित खानेपानी” भन्नाले सामान्यतया राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड २०७९ ले तोकेको मापदण्ड पुरा गर्न सक्ने खानेपानी सम्झनु पर्छ र सो शब्दले हालको अवस्थामा धमिलोपानी, मानव स्वास्थ्यसंग सम्बन्धित आर्सेनिक, तथा अन्य हानिकारक प्रदुषकको सघनन् सिमा मापदण्ड भित्र रहेको र इकोलि नभएको वा वितरण प्रणालिको अन्तिम प्रयोग विन्दुमा क्लोरिनको अवशेष मापदण्ड भित्र रहेको खानेपानी समेतलाई जनाउँछ ।

- (ष) “लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण” भन्नाले महिला र पुरुष तथा विभिन्न सामाजिक समूहबीचको असमान शक्ति सम्बन्धलाई सम्बोधन गर्ने अवधारणालाई बुझाउँछ । यो अवधारणाले असमान शक्तिसम्बन्धहरूलाई पुनः सन्तुलित गर्दै सबै व्यक्तिहरूको लागि समान अधिकार, अवसर र सम्मान सुनिश्चित गर्न कार्य गर्दछ । महिला र पुरुष तथा विभिन्न सामाजिक समूहलाई अवसर, जिम्मेवारी, अधिकार, सेवा, लाभ, स्रोत साधन आदिमा समान अवसर पहुँच र नियन्त्रण कायम राख्नु सम्झनु पर्छ ।
- (स) “सेवा प्रणाली” भन्नाले खानेपानीको मुहान, पाइप, प्रशोधन संयन्त्र, जल भण्डारण संरचना, जलाशय वा सरसफाइ सेवासँग सम्बन्धित संरचना वा त्यस्तै किसिमका अन्य उपकरण वा संरचना सम्झनु पर्छ र सो शब्दले खानेपानी तथा सरसफाइ सेवासँग आवद्ध भएको घर, जग्गा र त्यसमा निर्मित संरचनालाई समेत जनाउँछ ।
- (ह) “सेवा प्रदायक” भन्नाले खानेपानी सेवा, सरसफाइ सेवा तथास्वच्छता सम्बन्धीसेवा

- प्रणालीको निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको माध्यमबाट खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा उपलब्ध गराउने उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्था सम्झनु पर्छ ।
- (क्ष) “सेवा क्षेत्र” भन्नाले उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सेवा सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्नका लागि निर्धारण गरिएको वा अनुमतिपत्रमा उल्लेख गरिएको क्षेत्र सम्झनुपर्छ ।
- (त्र) “संगठित संस्था” भन्नाले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सेवा सञ्चालन गर्नको लागि यस ऐन तथा अन्य प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भई स्थापना भएका खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था, कम्पनि, सहकारी संस्था सम्झनु पर्छ र सो शब्दले यस ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले स्थापना भएका अन्य संस्था, समिति, वा निकाय समेतलाई जनाउँछ ।

- (ज) “हानिकारक फोहरमैला” भन्नाले वातावरणमा ह्रास ल्याउने, मानव तथा अन्य प्राणीको स्वास्थ्यमा हानि नोक्सानी पुऱ्याउने विभिन्न रूपमा निष्काशित वस्तु, पदार्थ तथा रेडियो विकिरण सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद- २

खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको अधिकार र स्रोत सम्बन्धी

३. खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको अधिकार : (१) प्रत्येक गाउँपालिकावासीलाई बिना भेदभाव स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको अधिकार हुनेछ र यस ऐन तथा प्रचलित कानून बमोजिम त्यस्तो अधिकारको सम्मान, संरक्षण, सम्बर्धन, कार्यान्वयन र परिपूर्ति हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको अधिकार अन्तर्गत प्रत्येक गाउँपालिकावासीलाई देहायको अधिकार हुनेछः

- (क) स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा भेदभाव रहित नियमित रूपमा सहज र सुलभ पहुँचको अधिकार,
- (ख) नियमित रूपमा पर्याप्त, स्वच्छ र गुणस्तरीय खानेपानी प्राप्त गर्ने अधिकार र
- (ग) गुणस्तरीय सरसफाइमा सहज र सुलभ रूपमा पहुँचको अधिकार

(३) उपदफा (१) बमोजिमको अधिकारको सम्मान, संरक्षण, सम्बर्धन, कार्यान्वयन र परिपूर्ति गर्ने जिम्मेवारी पारस्परिक समन्वयमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, गाउँपालिका र सम्बन्धित खानेपानी, तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्थाको हुनेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको अधिकारको सम्मान, संरक्षण, सम्बर्धन, कार्यान्वयन र परिपूर्ति गर्न गाउँपालिका र सम्बन्धित उपभोक्ता संस्थाले नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारसँग आवश्यक सहयोग प्राप्त गर्न सक्नेछन् ।

४. पानीको स्रोतमा अधिकार : (१) यस ऐन तथा प्रचलित कानूनको अधिनमा रहि पानीको स्रोतमा नेपाल सरकारको अधिकार हुनेछ ।

(२) गाउँपालिकामा जलस्रोतको उपयोग गर्दा खानेपानीलाई पहिलो प्राथमिकता प्रदान गर्नु पर्नेछ ।

(३) घरेलु उपयोगका लागि पानीको उपयुक्त परिमाणको व्यवस्था गरेर मात्र जलस्रोतको उपयोगसँग सम्बन्धित सिंचाई, पानी घट्ट, जलविद्युत जस्ता आयोजना र अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्नु पर्नेछ ।

(४) कुनै उपभोक्ता संस्था वा समुदायले सामुदायिक हित हुनेगरी परम्परागत रूपमा घरेलु, सार्वजनिक र संस्थागत प्रयोजनका लागि उपयोग गर्दै आएको खानेपानीको परिमाण बराबरको जलस्रोतमा सोही प्रयोजनको लागि त्यस्तो उपभोक्ता संस्था वा समुदायको अधिकार सुरक्षित रहनेछ ।

(५) कुनैपनि खानेपानी प्रणालीबाट उपलब्ध भएको खानेपानी सेवा कुनै कारणले प्रभावित हुने भएमा अर्को वैकल्पिक व्यवस्था नभएसम्म प्रभावित व्यक्ति, वस्ती, समुदाय र सामाजिक

संस्थालाई सो खानेपानी प्रणालीबाट खानेपानी सेवा प्राप्त गर्ने अधिकार सुरक्षित रहनेछ ।

(६) खानेपानी तथा सरसफाइ सेवासँग सम्बन्धित प्रणाली तथा संरचनालाई प्रतिकूल असर पर्ने गरी अन्य कुनै निकाय वा विकास परियोजनाले कुनै संरचना बनाउनु परेमा प्रभावित उपभोक्ता संस्थाको साधारणसभामा उपस्थित सम्पूर्ण सदस्यहरुबाट लिखित पूर्व सहमति लिनु पर्नेछ र सो पश्चात वडा समितिले समेत लिखित अनुमति दिएमा मात्र त्यस्तो संरचना निर्माण गर्न सकिनेछ ।

(७) कुनै विकास परियोजना वा आयोजनाका कारण खानेपानी आपूर्ति प्रणाली वा संरचनामा क्षति भएमा उक्त परियोजना वा आयोजनाले प्रभावित उपभोक्ता संस्था वा समुदायलाई न्यायोचित क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउनुका साथै प्रभावित खानेपानी प्रणाली र संरचनाको मर्मत सम्भार वा नयाँ संरचनाको निर्माण गर्नुपर्ने भए नयाँ संरचना निर्माण गर्नु पर्नेछ ।

(८) नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले गाउँपालिकामा रहेको खानेपानीका स्रोतबाट खानेपानी संकलन तथा प्रशोधन गरी निर्यात वा अन्य कुनै व्यापार गर्ने कुनै संस्थालाई अनुमतिपत्र दिनुपूर्व प्रभावित उपभोक्ता संस्था वा समुदाय, वडा कार्यालय र गाउँपालिकाको पूर्व सहमति लिनु पर्नेछ ।

५. पानीको स्रोत तथा मुहानको संरक्षण : (१) खानेपानीका मुहान तथा स्रोत संरक्षण गर्नु सबै नागरिक, स्थानीय समुदाय, संघ संस्था र निकायको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) गाउँपालिकामा रहेका खानेपानीको स्रोत, मुहानको संरक्षणका लागि गाउँपालिका र सम्बन्धित उपभोक्ता संस्थाको समन्वयमा देहाय बमोजिमका कार्यहरु गर्नु पर्नेछः

- (क) जलाधार, नदी, ताल, तलाउ पोखरी, सिमसार जस्ता खानेपानीको स्रोत र खानेपानीको मूल वा मुहान, भूमिगत पानीलाई दिगो बनाई राख्न उपयुक्त उपाय अवलम्बन गर्ने र नियमित रुपमा मर्मत सम्भार र सरसफाई गर्ने,
- (ख) भूमिगत पानी लगायत खानेपानीको स्रोतलाई प्रदूषण हुन नदिने र पानीको स्रोत नष्ट वा लोप हुनबाट बचाउने,
- (ग) खानेपानीको संरक्षण र दिगो उपयोगका बारेमा खानेपानी उपभोक्ता वा सम्बन्धित पक्षहरुलाई सचेतना अभिवृद्धि गर्ने,
- (घ) खानेपानीको स्रोत प्रदूषण हुन नदिन तथा पानीको मूल, बहाव क्षेत्र, बहाव प्रणालीमा वा भूमिगत पानीको स्रोतको संरक्षणका लागि जैविक खेती गर्न र चरीचरण नियन्त्रण गर्न कृषकहरुलाई प्रोत्साहन गर्ने,
- (ङ) खानेपानीको स्रोत प्रदूषण हुन नदिन संकलन पोखरी बनाएर पानी जम्मा

गर्ने, र सो पोखरीको बेलाबेलामा जाँच गर्ने

- (च) जमीनमा खाल्टो खनी तल्लो भागमा मलिलो माटो, टाइल, कङ्क्रिट वा प्लाष्टिक ओछ्याएर जमीनमा आकाशे पानी एवं भेलको पानी संकलन गर्ने
- (छ) खानेपानीको मूहान, बहाव क्षेत्र वा सो क्षेत्रका प्रणालीमा प्रतिकूल असर पर्नेगरी विषादी वा विष्फोटक पदार्थ प्रयोग गर्न बन्देज गर्ने,
- (ज) पानीको स्रोत र मुहानको प्रदूषण गर्न सक्ने ठोस वा लेदो फोहरमैला, माटो, ढुङ्गा, खरानी, मलमुत्र, रासायनिक फोहरमैला बिसर्जन, निष्कासन कार्य वा क्रियापलाप नगर्ने,
- (झ) सडक निर्माण लगायत भौतिक पुर्वाधार विकास निर्माणका कार्य गर्दा खानेपानी वा पानीको स्रोतमा कुनै किसिमको नकारात्मक असर नआउने गरी वातावरणमैत्री रुपमा गर्ने,
- (ञ) मूलको नजिकैको क्षेत्र सुरक्षित पार्न चारैतिरबाट छेकबार लगाउन र चारैतिर ढल खनी भेलको पानी र फोहर पानी तर्काउने,

- (ट) पानीको मुहान जस्तै: कुवा, ईनार, मुल आदि पानीको स्रोत (नदी, खोला, ताल र पोखरी) र वर्षाको पानी संकलन भएको ठाउँमा गाउँपालिका र सम्बन्धित उपभोक्ता संस्थाले नियमित निरीक्षण गर्ने र प्रदूषण भएको देखिएमा प्रदूषणको कारणलाई निर्मूल पार्ने तर्फ कार्य गर्ने,
- (ठ) खासगरी थोरै पानी उपलब्ध भएको अवस्था र पानी प्राप्त गर्न कठिन भएको अवस्थामा हरेक पानीको स्रोतहरू के-के का लागि उपभोग गर्ने भनेर निर्णय गर्ने र पानीको वितरण प्रणालीमा सुधार गर्ने
- (ड) खानेपानीको श्रोत र मुहान संरक्षण सम्बन्धि अन्य कार्यहरू गर्ने ।
- (३) उपभोक्ता संस्थाले अन्य वडा वा अन्य छिमेकी गाउँपालिकाको क्षेत्रमा रहेको मुहान, स्रोतबाट खानेपानी ल्याएको भएमा त्यस्तो क्षेत्रको खानेपानीको मूहान, स्रोतको संरक्षणका लागि सम्बन्धित स्थानीय तहसँग समन्वय गर्नु पर्नेछ ।
- (४) व्यापारिक तथा नाफामूलक प्रयोजनका लागि खानेपानी आपूर्ति गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले आफ्नो स्रोत साधन प्रयोग गरी उपदफा (२) बमोजिमका कार्यहरू गर्नु पर्नेछ ।

६. गाउँपालिकावासीको कर्तव्य : खानेपानीका स्रोत तथा मुहानको संरक्षण, सुरक्षित र गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ सेवामा पहुँच प्राप्त गर्ने नागरिकको मौलिक अधिकारको सम्मान, संरक्षण र परिपूर्ति, तथा खानेपानीको दिगो उपयोगमा योगदानका लागि प्रत्येक गाउँपालिकावासीको देहाय बमोजिमको कर्तव्य हुनेछ :-
- (क) खानेपानीको स्रोत तथा मुहानको संरक्षण र दिगो उपयोग गर्ने
- (ख) खानेपानीको स्रोत प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा क्षति वा प्रदूषण हुन सक्ने चरीचरण लगायतका कृयाकलाप नगर्ने र अरुलाई निरुत्साहित गर्ने,
- (ग) खानेपानीको स्रोतलाई प्रदूषण हुनबाट बचाउने, प्रदूषणको रोकथाम र नियन्त्रण गर्ने,
- (घ) खानेपानीको स्रोत, पाइप, इन्टेक, जलाशय (रिजरभायर), ट्यांक तथा अन्य संरचनाको संरक्षण र सुरक्षा गर्ने,
- (ङ) खानेपानी र अन्य प्रयोगमा आउनसक्ने पानी खेर नफाल्ने र दिगो उपयोग गर्ने,
- (च) खेर गएको पानी र फोहरपानी करेसावारीको सिचाई, थोपा सिचाई, पानीघट्ट जस्ता कार्यमा उपयोग गरी बहु उपयोग गर्ने,

- (छ) मर्यादित महिनावारी व्यवस्थापनको मान्यता अनुसारको प्रबन्ध मिलाई महिनावारीको समयमा खानेपानी तथा सरसफाईको क्षेत्रमा गरिने विभेद लगायत कुनै पनि किसिमको विभेद नगर्ने, नगराउने,
- (ज) खाना खानु अघि, बच्चालाई खाना खुवाउनु भन्दा अघि, चर्पी प्रयोग गरेपछि, बच्चाको दिसा धोएपछि, महिनावारी स्वच्छताका सामग्री प्रयोग गर्न अघि र प्रयोग गरेपछि, फोहर तथा विषादी आदि छोए पछि साबुन पानीले हात धुने,
- (झ) भाँडा सुकाउने स्थान (चाड) को निर्माण तथा उपयोग गर्ने,
- (ञ) पानीको स्रोत र मुहानको प्रदुषण गर्न सक्ने ठोस वा लेदो फोहरमैला, माटो, ढुङ्गा, खरानी, मलमुत्र, रासायनिक फोहरमैला बिसर्जन, निष्कासन वा फ्याक्ने कार्य वा क्रियाकलाप नगर्ने,
- (ट) नियमित रूपमा पर्याप्त, स्वच्छ र गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइमा सहज र सुलभ रूपमा पहुँचमा लिइ, जात, जातियता, धार्मिक आस्थाको आधारमा कुनैपनि किसिमको विभेद नगर्ने,

- (ठ) आफ्नो निजी घर कम्पाउण्ड, कार्यालय, पसल, उद्योग, कलकारखाना कम्पाउण्ड, वा परिसर भित्र बिसर्जन हुन सक्ने फोहरमैलाको बिसर्जन वा पुनः प्रयोगको व्यवस्था मिलाई बाँकी फोहरमैलामात्र निष्काशन गरी फोहरमैलाको परिमाणलाई घटाउने,
- (ड) घर आवास जस्ता नयाँ संरचना बनाउँदा गाउँपालिकाले पारित गरेको भवन संहिताबमोजिम मानव मलमूत्र संकलन र बिसर्जनको प्रबन्ध गर्न तोकिएको ढाँचामा शौचालय, सेप्टिक ट्याङ्कि आदि बनाएर सञ्चालन गर्ने,
- (ढ) यो ऐन लागू हुनुपूर्व बनेका शौचालय, सेप्टिक ट्याङ्कि आदि पुराना संरचनालाई स्तरोन्नति गरी यसै बमोजिमको ढाँचा र गुणस्तरको बनाउने र सञ्चालन गर्ने,
- (ण) कसैले कसैको स्वामित्वमा रहेको घर, टहरा, वा संरचनाको बिक्री वितरण वा स्वामित्व हन्तान्तरण गर्नुपूर्व त्यसरी स्वामित्व हन्तान्तरण हुने घर, टहरा, वा संरचनामा यो ऐन मा तोकिए बमोजिमको मानव मलमूत्रजन्य फोहरको व्यवस्थापन

- गर्नका लागि चाहिने शौचालय, सेप्टिक ट्यांकि आदि संरचना बनाउनुपर्ने, र
- (त) खानेपानीको महसुल समयमा बुझाउने र सम्भव भए सम्म सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार कोषमा वर्षेनी सक्दो योगदान दिने ।

७. खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सेवा सम्बन्धमा गाउँपालिकाको जिम्मेवारी : उपभोक्ता संस्थालाई सहज तथा दिगो रूपमा स्वच्छ र गुणस्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा उपलब्ध गरी स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचसम्बन्धी मौलिकहकको परिपूर्ति गर्नमा विशेष योगदान पुऱ्याउन सक्षम र सवल बनाउन गाउँपालिकाकाले देहाय बमोजिमका कार्य गर्न गराउन सक्नेछ :-

- (क) खानेपानीको स्रोत, मूल वा मुहान, नाउला, कुवा, कुँड, ताल, तलाउ पोखरी, तथा सिमसारको संरक्षण र दिगो उपयोग गर्ने, गराउने,
- (ख) पानीका स्रोतहरूको संरक्षणका लागि संरक्षण तथा पुर्नभरण पोखरी, वृक्षारोपण, जैविक तटबन्धनका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने र संरक्षणको आवश्यकता भएका संवेदनशील जलाधार क्षेत्रको उपल्लो वा माथिल्लो तटिय क्षेत्रमा खुल्ला चरिचरन, मुहान नजिकको जग्गामा रसायनीक मल तथा बिषदी प्रयोग

- गर्न रोक लगाउनुका साथै भू-व्यवस्थापन र वन क्षेत्र विस्तार र विकासमा जोड दिने,
- (ग) परम्परागत खालहरूको संरक्षण, पुर्नस्थापना गर्ने र नयाँ पुर्नभरण पोखरीहरूको निर्माण तथा व्यवस्थापन गर्ने,
- (घ) खानेपानी आयोजनाको क्षमताका आधारमा त्यस्तो आयोजनाको खानेपानीको स्रोत लगायत मूल वा मुहानमा र सोको आसपासको कम्तिमा तिन सय स्ववायर मिटर क्षेत्रलाई पर्यावरणिय संवेदनशील क्षेत्रका रूपमा विपेश संरक्षणका कृयाकलाप एवम् कार्यक्रम गर्ने गराउने,
- (ङ) स्रोत संरक्षणका क्रियाकलापहरूलाई दिगो हिसावले सञ्चालन गर्न वातावरणीय सेवा भुक्तानीको अवधारणालाई कार्यान्वयन गर्ने, गराउने,
- (च) खानेपानीको स्रोतलाई प्रदुषण हुनबाट बचाउने, र प्रदुषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्नुका साथै पानीको स्रोतको प्रदुषण गर्न सक्ने ठोस वा लेदो फोहरमैला, माटो, ढुङ्गा खरानी, मलमुत्र, रासायनिक फोहरमैला बिसर्जन गर्न, फ्याक्न वा निष्कासन प्रतिबन्ध गर्ने,

- (छ) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सेवा उपलब्ध गराउँदा त्यस्ता सेवा उपलब्ध नभएको क्षेत्र वा उपलब्ध भएपनि कम मात्रामा उपलब्ध भएका क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिने र बजेट समेत बढाइ महिला, दलित, अति गरीब पछाडि पारिएका वर्गहरुको उच्च जनसंख्या भएको क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिने,
- (ज) विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था, वडा कार्यालय वा सार्वजनिक शौचालय जस्ता क्षेत्रहरुमा निरन्तर पानीको आपूर्ति सुनिश्चित गर्ने र सो गर्नका लागि रिजरभायर ट्याकि जस्ता संरचना निर्माण र संचालन गर्न,
- (झ) खानेपानीको पाईप, ईन्टेक, जलाशय (रिजरभायर), ट्याकि तथा अन्य संरचना र उपकरणको संरक्षण गर्ने तथा खानेपानीको स्रोत, पाईप, ईन्टेक, जलाशय तथा अन्य संरचनालाई क्षति वा प्रदुषण हुने गरी कुनैपनि किसिमका भौतिक संरचना निर्माण गर्न प्रतिबन्ध लगाउने,
- (ञ) पानी सुरक्षा योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न उपभोक्ता संस्थालाई आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने र वर्षमा कम्तिमा दुई पटक खानेपानीको आयोजना वा

- स्किमको पानीको गुणस्तरको परीक्षण, जाँच गर्ने, गराउने,
- (ट) खानेपानीको आयोजनाको निर्माण, सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार योजनाको तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा सम्बर्धन गर्ने, सहयोग गर्ने र सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार कोषमा अनुदान दिने,
- (ठ) पानीको बहुउपयोग गरी अन्य आयमुलक कार्यहरु गर्ने, गराउने,
- (ड) खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता संरचना निर्माण गर्दा वालवालिका र अपाङ्गतामैत्रीका साथै उपभोक्तामैत्री खानेपानी तथा सरसफाइ संरचना निर्माण गर्ने र सेवा तथा सुविधा प्रदान गर्ने,
- (ढ) खानेपानी निसृत हुने क्षेत्र र खानेपानीको स्रोत लगायत मूल वा मुहानमा र सोको वरपर, आसपासमा वनविनास, ढुङ्गा, गिट्टी, माटो, वालुवा निकाल्न वा ओसार पसार गर्न वा खनिज पदार्थको अन्वेषण वा उत्खनन नियन्त्रण वा प्रतिबन्ध गर्ने,
- (ण) खानेपानी आयोजनाका लागि खानेपानीको स्रोत वा मुहानबाट पानी लगदा त्यस्तो खानेपानीको स्रोत वा मुहानको तल्लो तटम बसोबास गर्ने समुदाय, गाई बस्तु, जीवजन्तु

- तथा जैविक विविधता र सामाजिक, सांस्कृतिक तथा आर्थिक क्रियाकलापलाई आघात वा क्षति पुग्न नदिन खानेपानीको स्रोत वा मुहानको प्रवाहको कम्तिमा दश प्रतिशत न्यूनतम् वातावरणीय बहाव सुनिश्चित गर्ने,
- (त) खानेपानीको स्रोत वा मुहानको कम्तिमा सात सय मिटर दुरी भित्र नाफामुलक व्यवसायिक रूपमा पशुपंछीपालन प्रतिबन्ध गर्ने,
- (थ) उपभोक्ता संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि गर्न व्यवस्थापन, नेतृत्व विकास तथा लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण जस्ता विषयवस्तुमा तालिम, गोष्ठिको संचालन गर्ने गराउने, र उत्कृष्ट काम गर्ने उपभोक्ता संस्था तथा मर्मत सम्भार कार्यकर्तालाई प्रोत्साहन गर्न पुरस्कारको समेत व्यवस्था गर्ने,
- (द) घरायसी तथा सार्वजनिक प्रयोजनका लागि खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा उपलब्ध गराउनका लागि गाउँपालिकाले उपभोक्ता संस्थालाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउने,
- (ध) मानव मलमूत्रजन्य फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पर्ने यन्त्र,

- मेसिनरी औजार, ढुवानीको साधन, व्यवस्थापन स्थल तोक्ने र प्रबन्ध गर्ने गराउने, र
- (न) उपभोक्ता संस्था, कार्य समिति लगायत खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छताका क्षेत्रमा काम गर्ने संघ संस्था तथा निकायको कार्य वा कार्यक्रमको अनुगमन, मुल्याङ्कन तथा नियमन गर्ने ।
८. जलस्रोत तथा साधनको दिगो उपयोग गर्नु पर्ने : प्रत्येक व्यक्ति, संगठित संस्था वा गाउँपालिकाले जलस्रोत तथा साधनको दिगो उपयोग सुनिश्चित गर्न देहाय बमोजिम गर्नु गराउनु पर्नेछ :-
- (क) जलस्रोतको गुणस्तर कायम राख्ने र निरन्तर प्रवाह वा आपूर्ती समेत सुनिश्चित गर्नका लागि जलस्रोतको संरक्षण, सुधार, पुर्नस्थापना र सुरक्षा गर्ने,
- (ख) जलस्रोत तथा जलीय पारिस्थितीक प्रणालीहरूको जिव धात्रे क्षमता लगायत अन्य क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
- (ग) जलस्रोत र पारिस्थितिकीय कार्य, सेवा तथा वस्तुहरूले दिगो रूपमा वातावरणीय स्रोत र पारिस्थितिकीय सेवा र वस्तुहरू प्रदान गर्न सक्ने क्षमता कायम हुने गरी दिगो उपयोग गर्ने, गराउने, र
- (घ) जलस्रोत र जलीय जैविक विविधताको स्वास्थ्य र स्वस्थता कायम राख्न त्यस्ता

- स्रोतको धात्र सक्ने तथा पुर्ननवीकरण वा पुर्नउत्पादन हुनसक्ने क्षमता वा सिमाभित्र रही दिगो उपयोग गर्ने, गराउने ।
- (ड) नदीनाला , मूल, सिमसार, तालतलैया, जलश्रोतलाई प्रदुषित बनाउने गरी फोहरमैला फाल्न तथा ढल मिसाउने जस्ता कार्यलाई नियन्त्रण गर्ने, गराउने भूमिगत जलश्रोतको अत्याधिक दोहनलाई नियन्त्रण गर्न आवश्यक मप दण्ड बनाई लागु गर्ने, गराउने,
- (च) भूमिगत जलश्रोतको सतहलाई घट्न नदिनको लागि आकाशे पानीको संकलन गरि कुवा, इनारमा पुनर्भरण गर्ने, गराउने र
- (छ) जलाधार निर्माण गरिने भौतिक पूवाधार निर्माणका कार्यहरु वातावरण मैत्री बनाउने जलश्रोतको प्रदुषण गर्ने प्रदुषकले आवश्यक क्षतिपूर्ति तिर्नुपर्ने व्यवस्था गर्ने गराउने ।

९. जलस्रोत संरक्षण योजना तर्जुमा गर्ने : (१) जलस्रोतको संरक्षण, दिगो उपयोग तथा स्वच्छ र स्वस्थ जल वातावरण कायम गरी सोको सम्बर्धन तथा प्रवर्धन गर्ने उद्देश्यले गाउँपालिकाले जलस्रोत संरक्षण योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको जलस्रोत संरक्षण योजनामा देहाय बमोजिमका विषयवस्तु समावेश गर्नु पर्नेछ: -

- (क) गाउँपालिकाको जलस्रोतको स्थिति र अवस्थाको लेखाजोखा गर्ने,

- (ख) गाउँपालिकाको जलस्रोतको वर्तमान र भविष्यमा हुन सक्ने क्षति वा हासको जोखिमको पहिचान तथा लेखाजोखा गर्ने,
- (ग) जलस्रोतको प्राकृतिक, सांस्कृतिक र सामाजिक प्रणाली र यिनका अवयवहरु तथा ती अवयवहरुको बीचको अन्तरक्रिया तथा अन्तर्सम्बन्धको संरक्षण तथा व्यवस्थापनका विभिन्न पक्ष वा आयाम,
- (घ) स्वच्छ र स्वस्थ जलस्रोतको भावी सन्ततिलाई समेत उपलब्धता सुनिश्चित गर्नका लागि अपनाउनु पर्ने संरक्षण, संवर्धन तथा प्रवर्धनका उपाय,
- (ङ) निश्चित पर्यावरणीय कार्यहरु र अन्य पर्यावरणीय अवयवहरुको संरक्षण र सम्बर्धनका उपाय,
- (च) भौतिक विकास सम्बन्धी निर्णय प्रक्रियाहरुमा स्वच्छ र स्वस्थ जलिय वातावरण कायम गर्न आवश्यक दीर्घकालिन तथा अल्पकालिन आर्थिक, वातावरणीय, सामाजिक एवं समन्यायिक पक्षहरुको मूलप्रवाहीकरण,
- (छ) वर्तमान पुस्ताले भावी सन्ततिको लाभका लागि जलस्रोत तथा जलिय वातावरणको स्वास्थ्य, विविधता र उत्पादकत्व कायम र अभिवृद्धि सुनिश्चित गर्न अपनाउनु पर्ने उपाय,

- (ज) सरकारी, निजी क्षेत्र तथा सामुदायिक क्षेत्रबाट हुने क्रियाकलाप वा निर्णयले जलस्रोत तथा जलीय पारिस्थितिकीय प्रणालीको विविधतामा पुन्याउन सक्ने सम्भावित उल्लेखनीय क्षतिको रोकथाम तथा न्यूनिकरणका पक्ष,
- (झ) जलीय तथा जलाधारको प्रदुषणको रोकथाम तथा नियन्त्रणका विभिन्न पक्ष वा आयाम,
- (ञ) जलस्रोत तथा जलीय पारिस्थितिकीय प्रणालीको संरक्षण, सम्बर्धन दिगो उपयोग र जलस्रोत तथा जलीय पारिस्थितिकीय स्रोतहरूको उपयोगबाट प्राप्त लाभको समन्यायिक वितरणसँग सम्बन्धित परम्परागत र स्थानीय अभ्यास,
- (ट) गाउँपालिकाको जलस्रोतको स्थिति र अवस्थाको समय समयमा अनुगमन तथा मूल्यांकन सम्बन्धी व्यवस्था, र
- (ठ) जलस्रोत संरक्षण योजनामा समावेश गर्नु पर्ने अन्य विषयवस्तुहरू तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१०. जलस्रोत व्यवस्थापन समिति गठन गर्न सक्ने : (१) उपभोक्ता संस्थाको खानेपानीको मुहान वा स्रोत दर्ता गर्न, पानीको उपयोगको प्राथमिकता तोकन, पानीमा आधारित उद्योग, कल कारखाना वा व्यवसाय संचालनको अनुमति दिन वा नदिन, खानेपानी तथा मुहान सम्बन्धि विवाद मिलाउन, उजुरी उपर कारवाही गर्न, तथा खानेपानीको मुल र स्रोतको संरक्षण तथा दिगो उपयोग सम्बन्धि आवश्यक कार्य गर्न

गाउँपालिकामा देहाय बमोजिम कम्तिमा पाँच जना वा सो भन्दा बढी व्यक्तिहरू एक जलस्रोत व्यवस्थापन समिति रहनेछ : -

- (क) गाउँपालिका अध्यक्ष -संयोजक
- (ख) गाउँपालिका उपाध्यक्ष -सदस्य
- (ग) सम्बन्धित वडाको वडा अध्यक्ष -सदस्य
- (घ) सामाजिक विकास समिति संयोजक -सदस्य
- (ङ) वन तथा वातावरण समितिको संयोजक-सदस्य
- (च) स्वास्थ्य शाखाको प्रतिनिधि -सदस्य
- (छ) गाउँपालिकाको इन्जिनियर -सदस्य
- (ज) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ईकाई वा शाखाको प्रमुख वा सम्पर्क व्यक्ति -सदस्य
- (झ) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत-सदस्य सचिव

(२) जलस्रोत व्यवस्थापन समिति गठन गर्दा सदस्यहरूमा महिला, जनजाति, दलित, पछाडि पारिएका, सिमान्तकृत वर्ग हरूको समावेशीतालाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्नेछ ।

(३) जलस्रोत व्यवस्थापन समितिको बैठक आवश्यकता अनुसार अध्यक्षले तोकेको मिति, समय र स्थानमा बस्नेछ ।

(४) सदस्य सचिवले जलस्रोत व्यवस्थापन समितिको बैठक बस्ने मिति, समय र स्थान तोक्यो बैठकमा छलफल हुने विषय सूची सहितको सूचना बैठक बस्ने समयभन्दा साधारणतया बहत्तर घण्टा अगावै सबै सदस्यले पाउने गरी पठाउनु पर्नेछ ।

(५) जलस्रोत समितिमा तत्काल कायम रहेका पचास प्रतिशतभन्दा बढी सदस्य उपस्थित भएमा जलस्रोत व्यवस्थापन समितिको बैठकको लागि गणपूरक सङ्ख्या पुगेको मानिनेछ ।

(६) जलस्रोत समितिको बैठकको अध्यक्षता अध्यक्षले गर्नेछ र अध्यक्ष अनुपस्थित भएमा उपाध्यक्षले अध्यक्षता गर्नेछ । अध्यक्ष र उपाध्यक्ष दुवै जना अनुपस्थित भएमा समितिको ज्येष्ठ सदस्यले अध्यक्षता गर्नेछ ।

(७) जलस्रोत व्यवस्थापन समितिको निर्णय बहुमतद्वारा हुनेछ र मत बराबर भएमा अध्यक्षले निर्णायक मत दिनेछ ।

(८) जलस्रोत व्यवस्थापन समितिको निर्णयको अभिलेख समितिको सदस्य सचिवले तयार गरी अध्यक्ष तथा सदस्यको दस्तखत गराई राख्नेछ ।

(९) जलस्रोत समितिको बैठक सम्बन्धि अन्य कार्यविधि समितिले तोके बमोजिम हुनेछ ।

११. पानीको स्रोत वा खानेपानीको स्रोत दर्ता गर्नु पर्ने : (१) प्राकृतिक रूपमा खानेपानी निसृत हुने क्षेत्र र पानीको स्रोत वा खानेपानीको स्रोत, मूल वा मुहानबाट संकलन गरि खानेपानी व्यवस्थापन गर्न चाहने व्यक्ति, समुह वा उपभोक्ता संस्थाले गाउँपालिकामा खानेपानीको मूल वा मुहान दर्ता गर्नका लागि अनुसूची-१ बमोजिमको ढाँचामा गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालयमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) कुनै व्यक्ति वा संस्थाको निजी जग्गामा खानेपानीको स्रोत, मूल वा मुहान रहेको अवस्थामा त्यस्तो खानेपानीको

स्रोत, मूल वा मुहान उपभोक्ता संस्थाको नाममा दर्ता गर्नु परेमा सम्बन्धित जग्गाधनिको लिखित मन्जुरीनामा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएतापनि विगतदेखि नै सामुदायिक रूपमा प्रयोग भएको निजी मूल वा सामुदायिक हित र सामुहिक लाभका लागि संस्थागत रूपमा जलस्रोतको उपयोग गरी खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा र बहुउपयोगी प्रणाली सञ्चालन गर्नका लागि निजी जग्गामा रहेको मूलको प्रयोग गर्नु पर्ने अवस्थामा त्यस्तो जग्गाको जग्गाधनिले नदिएमा वा जलस्रोत व्यवस्थापन समितिले सामुदायिक हित र सामुहिक लाभका लागि आवश्यक ठानेको निजी जग्गामा रहेको मूल जलस्रोत व्यवस्थापन समितिले निर्णय गरी सार्वजनिक प्रयोगको लागि व्यवस्था गरिदिनु पर्नेछ ।

(४) संघीय वा प्रदेश कानून बमोजिम स्वीकृति लिएर गाउँपालिकाभित्र संचालन हुने पानीमा आधारित व्यवसाय तथा उपभोक्ता संस्थाले समेत पानीमा आधारित व्यवसाय संचालन गर्नु अघि गाउँपालिकाबाट स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

(५) कुनै पनि स्थानमा डिप बोरिङ्ग गरी पानीको व्यवस्थापन गर्नुपर्दा भूगर्भविद्का अध्ययन प्रतिवेदनका आधारमा पानीको स्रोत एकिन गरेर मात्र अनुमती दिनु पर्नेछ, साथै सो कार्य प्रारम्भ गर्नु अघि जलस्रोत समितिको सिफारिस लिएर मात्र काम गर्नु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (१) बमोजिम परेको दरखास्त उपर जलस्रोत व्यवस्थापन समितिले आवश्यक जाँचबुझ तथा छानबिन गरि सो पानी वा खानेपानीको स्रोत, मूल वा मुहान, खानेपानी, सिचाई वा

अन्य प्रयोजनका लागि निवेदक व्यक्ति, समुह वा उपभोक्ता संस्थाका नाममा दर्ता गर्न उपयुक्त देखिएमा गाउँपालिकामा दर्ता गरी कार्यपालिका वा जलस्रोत व्यवस्थापन समितिले तोकिएको शर्तहरू पालना गर्ने कबूलियतनामा गराई अनुसूची -२ बमोजिमको ढाँचामा प्रमाण-पत्र दिनु पर्नेछ ।

१२. खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाको सञ्चालन र व्यवस्थापन : (१)

गाउँपालिकाले उपभोक्ता संस्थाका माध्यमबाट सामुहिक रूपमा स्वच्छ, सुरक्षित तथा गुणस्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवाको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

(२) भौगोलिक जटिलता, बढी लागत वा विशिष्टकृत प्राविधिक सीपको आवश्यकता र दक्ष मानव संशाधनको आवश्यकता पर्ने भई गाउँपालिका र उपभोक्ता संस्थाले मात्र सम्पन्न गर्न नसक्ने प्रकृतिका खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाको सहलगानीमा निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिका र उपभोक्ता संस्थाले नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारसँग सहयोग माग गर्न वा विकास साझेदारको सहयोग लिन सक्नेछ ।

(३) खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाको निर्माण गर्दा र भौतिक संरचना बनाउँदा उपभोक्ता संस्थाले आफै निर्माण गर्नु पर्नेछ र उपभोक्ता संस्थाले निर्माण गर्न नसक्ने प्रकृतिका, सहलगानीका वा बहुवर्षिय आयोजनाको भौतिक संरचनाको निर्माणका लागि मात्र प्रतिस्पर्धाका आधारमा निर्माण व्यावसायी छनौट गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम गाउँपालिकाले नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारसँग सहयोग लिइ खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाको सहलगानीमा निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्दा वा

उपदफा (३) बमोजिम खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाको वा भौतिक संरचनाको निर्माण प्रतिस्पर्धाका आधारमा निर्माण व्यावसायी छनौट गरी आयोजनाको निर्माण वा संरचना बनाउँदा, वा गाउँपालिका क्षेत्र भित्र नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा विकास साझेदारले निर्माण व्यावसायी मार्फत आयोजनाको निर्माण वा संरचना निर्माण गर्दा त्यस्तो निर्माण व्यवसायीलाई आयोजनाको भुक्तानी दिँदा सम्बन्धित उपभोक्ता संस्था र वडा कार्यालयको सिफारिस बमोजिम मात्र भुक्तानी दिनु पर्नेछ ।

(५) गाउँपालिकाले सतह तथा भूमिगत पानीको स्रोत पर्याप्त नभएको क्षेत्रमा नागरिकलाई खानेपानी उपलब्ध गराउनको लागि आकाशे पानी संकलन गर्ने तथा अन्य उपयुक्त प्रविधि वा प्रणाली निर्माणका लागि नेपाल सरकार र प्रदेश सरकार वा संघ संस्थासँग समेत समन्वय गरी आर्थिक तथा प्रविधिक सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(६) सौर्य उर्जा वा जल बिद्युतबाट सञ्चालन हुने लिफ्ट आयोजनाहरूको मर्मत सम्भारमा बढि खर्च लाग्ने हुदा गाउँपालिकाले अन्य आयोजनाको तुलनामा यस्ता आयोजनालाई बढि अनुदान दिन सक्ने र बिद्युतको शुल्कमा केहि छुट वा अनुदान दिन सक्नेछ ।

(७) कुनै व्यक्तिको निजी जग्गामा रहेको पानीको स्रोतलाई आफ्नो घरेलु प्रयोजनका लागि उपयोग गर्न पाइने छ र निजी जग्गाको पानीको स्रोतलाई सामुहिक हितका लागि सामुदायिक रूपमा खानेपानी आपूर्ति गर्ने उपभोक्ता संस्थाले पनि उपयोग गर्न सक्नेछ ।

(८) व्यापारिक वा व्यवसायिक रूपमा खानेपानी आपूर्ति गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले कुनै कारणले नियमित रूपमा खानेपानी

सेवा आपूर्ति गर्न नसकेमा सो अवधिका लागि उपभोक्तालाई ट्याङ्कर वा अन्य वैकल्पिक व्यवस्थाद्वारा उपयुक्त गुणस्तर र परिमाणको खानेपानी उपभोक्तासँग कुनै थप शुल्क नलिई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(९) उपभोक्ता संस्था र अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले आफूले सञ्चालन गरेको खानेपानी आपूर्ति प्रणालीको पानीको स्रोत र परिमाण, उपभोक्ता घरघुरी संख्या र जनसंख्या, पदाधिकारी, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणको अवस्था, लगानी रकम, शुल्क तथा महशुल दर, सम्पर्क र गुनासो सुनुवाई संयन्त्र जस्ता आधारभूत जानकारीहरु बारे सूचनापाटी तयार गरी सार्वजनिक स्थलमा राख्नु पर्नेछ ।

१३. खानेपानी आयोजना र संरचनाको हस्तान्तरण : (१) गाउँपालिकाको क्षेत्राधिकार, दायित्व वा जिम्मेवारी भित्र नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र गाउँपालिकाले विकास र निर्माण गरेका खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजना र सो सम्बन्धी संरचनाहरु उपभोक्ता संस्थालाई हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ ।

(२) व्यवसायिक तथा व्यापारिक प्रयोजनका लागि संगठित संस्थाले सञ्चालन गरेका खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजना र सोको संरचनाहरु उक्त संगठित संस्थाले पाएको अनुमतिपत्रको अवधि सकिएपछि वा अनुमतिपत्र खारेज भएको अवस्थामा उक्त आयोजना र सोको संरचनाहरु पनि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा गाउँपालिकाले उपभोक्ता संस्थालाई हस्तान्तरण गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद- ३

समुदायमा आधारित खानेपानी, सरसफाइ र स्वच्छता सेवा सम्बन्धी व्यवस्था

१४. खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्थाको गठन : (१) गाउँपालिकाको कुनै क्षेत्र वा वस्तीमा सामुदायिक हित र सामुहिक लाभका लागि

संस्थागत रूपमा जलस्रोतको उपयोग गरी खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा र सञ्चालन बहुउपयोगी प्रणाली र उपयोग गर्न चाहने उपभोक्ताहरुले खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था गठन गर्न सक्नेछन् ।

(२) खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था गठन नभएका क्षेत्रमा गाउँपालिकाले उपभोक्ताहरुको भेलाबाट उपभोक्ता संस्था गठनका लागि आवश्यक सहयोग र सहजीकरण गर्न सक्नेछ । यसरी उपभोक्ता संस्था गठन गर्दा स-साना एक भन्दा बढि आयोजनाहरुको व्यवस्थापनका लागि एउटै उपभोक्ता संस्था पनि गठन गर्न सकिनेछ ।

(३) यो ऐन लागु हुनुपूर्व प्रचलित कानून बमोजिम जिल्ला जलस्रोत समिति वा विभिन्न निकायमा दर्ता भई सञ्चालन हुँदै आएका खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता उपभोक्ता संस्था, समूह, वा समिति मध्ये प्रचलित संघीय र प्रदेश कानून बमोजिम गाउँपालिकाको क्षेत्राधिकार, दायित्व र जिम्मेवारी अन्तर्गत पर्ने किसिम वा प्रकृतिका खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था, समूह वा समितिहरुले यो ऐन लागु भएपश्चात् गाउँपालिकामा आफ्नो साविक विधान र दर्ता प्रमाणपत्र पेश गरी उपभोक्ता संस्था अद्यावधिक गर्नु वा हुनु पर्नेछ । यसरी अद्यावधिक गरेको उपभोक्ता संस्था यसै ऐन बमोजिम दर्ता भएको मानिनेछ ।

(४) उपदफा (३) को प्रयोजनका लागि जिल्ला जलस्रोत समितिले आफ्नो कार्यालयमा दर्ता रहेका तर यस गाउँपालिकाको क्षेत्राधिकार, दायित्व र जिम्मेवारी भित्र पर्ने खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्थाहरुको दर्ता अभिलेख, फाइल र सम्बन्धित कागजातहरु

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले एक वर्षभित्रमा गाउँपालिकामा हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ ।

(५) नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको क्षेत्राधिकार अन्तर्गत पर्ने किसिमका खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्थाहरूले गाउँपालिकाको क्षेत्रमा खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा सञ्चालन गर्दै आएको भएमा उक्त संस्थाको दर्ता प्रमाणपत्र, विधान र खानेपानीको स्रोत सहितको विवरण यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले छ महिना भित्रमा गाउँपालिकामा अभिलेखको रूपमा राख्नका लागि उपलब्ध गर्नेछ ।

(६) गाउँपालिकामा दर्ता वा अद्यावधिक भएका खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्थाले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले छ महिनाभित्रमा आफ्नो लेखा परीक्षण प्रतिवेदन र वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन गाउँपालिका समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(७) उपभोक्ता संस्थाले प्रत्येक वर्षमा गाउँपालिकामा गाउँपालिकाले तोकेको दस्तुर बुझाई आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले छ महिनाभित्रमा दर्ता नविकरण गर्नु पर्नेछ ।

१५. खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्थाको गठन र दर्ता प्रकृया : (१)

उपभोक्ताहरू वा समुदायका सदस्यहरूले गाउँपालिकाको कुनै क्षेत्र वा वस्तीमा सामुदायिक हित र सामुहिक लाभका लागि संस्थागत रूपमा जलस्रोतको उपयोग गरी खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा, तथा बहुउपयोगी प्रणाली सञ्चालन र उपयोग गर्न चाहने उपभोक्ताहरूले खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था गठन गर्न गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालयमा वडा समितिको सिफारिस तथा कम्तिमा नब्बे प्रतिशत उपभोक्ताहरूको भेलाको उपस्थिति तथा निर्णय

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

सहित खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्थाको दर्ता गर्नका लागि लिखित निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उपभोक्ता संस्था दर्ता गर्दा वडा कार्यालयको प्रतिनिधिको रोहवरमा गठन गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम उपभोक्ता संस्था गठन गर्नका लागि निवेदन दिँदा खानेपानीको स्रोत वा मुहानको समेत दर्ता गर्ने व्यहोरा समेत उल्लेख गर्नु पर्ने र उपभोक्ता संस्था दर्ता गर्दा उक्त उपभोक्ता संस्थाको नाममा निवेदनमा उल्लेख भए बमोजिमको खानेपानीका स्रोत वा मुहान त्यस अघि कुनै उपभोक्ता संस्था वा संगठित संस्थाको नाममा दर्ता भएको छैन भने गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालयले वडा समितिको सिफारिस र उपभोक्ताहरूको भेलाको उपस्थिति तथा निर्णयमा उल्लेख भए बमोजिमको खानेपानीको स्रोत वा मुहान निवेदक उपभोक्ता संस्थाको नाममा दर्ता गरी दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम खानेपानीको स्रोत वा मुहानको दर्ता गर्दा उक्त उपभोक्ता संस्थाको नाममा निवेदनमा उल्लेख भए बमोजिमको खानेपानीका स्रोत वा मुहान अन्य कुनै उपभोक्ता संस्था वा संगठित संस्थाको नाममा दर्ता भए नभएको आवश्यक जाँचबुझ गरी मुहान दर्ताका लागि समेत सम्बन्धित वडा कार्यालयले सिफारिस गर्नु पर्नेछ ।

(५) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले उपभोक्ता संस्था गठन गर्नका लागि यथाशक्य चाँडो प्राविधिक एवं अन्य सहयोग उपलब्ध गराउन प्राविधिक कर्मचारीलाई सम्बन्धित क्षेत्रमा खटाउनु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम गाउँपालिकाका कर्मचारीले सम्बन्धित वडा कार्यालय समेतको सहयोग लिई उपभोक्ता संस्था गठन

गर्न र त्यसको विधान तयार गर्न समुदायलाई सहयोग गर्नु पर्नेछ ।
उपभोक्ता संस्थाहरूको विधानमा अन्य कुराहरूको अतिरिक्त दफा १६ मा उल्लेखित कुराहरूको सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको हुनु पर्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम तयार भएको विधानमा उल्लेख भए अनुरूप खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्थाको गठन गरिने क्षेत्रमा अवस्थित घरधुरी सदस्य रहने गरी एक उपभोक्ता संस्था गठन गरी उपभोक्ता संस्थाको विधान सहित अनुसूची-३ बमोजिमको ढाँचामा गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालयमा उपभोक्ता संस्थाको दर्ता गराउन उपभोक्ताहरूको भेला गराई उक्त भेलाको निर्णय तथा उक्त भेलामा उपस्थित प्रत्येक घरधुरीका एक एक व्यक्तिको सहिछाप र वडा समितिको सिफारिस सहित दरखास्त दिनु पर्नेछ ।

(८) उपदफा (७) बमोजिमको दरखास्त दिने उपभोक्ता संस्था त्यसको विधान अनुरूप गठन भएको देखिन आएमा कार्यपालिकाको निर्णय बमोजिम प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले त्यस्तो उपभोक्ता संस्थालाई दर्ता गरी, यस ऐन तथा कार्यपालिकाले तोकिदिएको शर्तहरू पालन गर्न कबूलियतनामा गराई अनुसूची- ४ बमोजिमको ढाँचामा प्रमाणपत्र दिनु पर्नेछ ।

(९) उपदफा (१) देखि उपदफा (८) सम्म उल्लेख भएको कुनै एक वा सो भन्दा बढी प्रक्रिया वा कुनै सिफारिस, भेलाको उपस्थिति तथा निर्णय वा अन्य लिखत पेश नभई वा प्रक्रिया पुरा नभई उपभोक्ता संस्था दर्ता हुन नसकेमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले कारण खुलाई ७ दिन भित्र सो को सूचना सम्बन्धित निवेदकहरूलाई दिनु पर्नेछ ।

(१०) उपदफा (९) बमोजिमको सूचनामा उल्लेख भएको प्रक्रिया वा कुनै सिफारिस, भेलाको उपस्थिति तथा निर्णय वा अन्य लिखत सम्बन्धित निवेदकले पेश गरेपछि कार्यपालिकाको निर्णय बमोजिम प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले त्यस्तो उपभोक्ता संस्थालाई दर्ता गरी उपदफा (८) बमोजिमको प्रमाणपत्र दिनु पर्नेछ ।

१६. उपभोक्ता संस्थाको विधान: उपभोक्ता संस्थाको विधानमा देहाय बमोजिमका विषयवस्तु र व्यवस्थाहरू समावेश गर्नु पर्नेछ :-

- (क) उपभोक्ता संस्थाको नाम, ठेगाना, उद्देश्य, कार्यहरू, कार्यक्षेत्र र स्रोत,
- (ख) उपभोक्ता संस्थाले सहज र दिगो रूपमा स्वच्छ तथा गुणस्तरीय खानेपानी, सरसफाइ र स्वच्छतासम्बन्धी सेवा कुनै पनि प्रकारको भेदभाव रहित तवरले उपलब्ध गराउन अपनाउने उद्देश्य र सञ्चालन गर्ने कार्यहरू सम्बन्धी व्यवस्था,
- (ग) खानेपानीको गुणस्तर कायम राख्ने र निरन्तर प्रवाह वा आपूर्ति समेत सुनिश्चित गर्नका लागि जलस्रोतको संरक्षण, सुधार, पुर्नस्थापना र सुरक्षा,
- (घ) खानेपानीको स्रोतको संरक्षण र दिगो उपयोग, प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण र खानेपानीको स्रोत, मूल वा मुहानको जलग्रहण क्षेत्रको संरक्षण, सुधार र सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था,

- (ड) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी संरचना निर्माण गर्दा बालबालिका र अपाङ्गतामैत्रीका साथै उपभोगकर्तामैत्री संरचना निर्माण गर्ने तथा बालबालिका र अपाङ्गतामैत्रीका साथै समग्र उपभोगकर्तामैत्री तवरले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सेवा र सुबिधा प्रदान गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था,
- (च) पानी सुरक्षा योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन र खेर गएको पानीको वा अन्य पानीको बहु उपयोग सम्बन्धी व्यवस्था,
- (छ) प्रस्तावित उपभोक्ता संस्थाका एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, एकल पुरुष, दलित, आदिवासी जनजाति र विपन्न घरधुरी सदस्यका लागि समन्यायिक पहुँच, दिगो उपयोग र लाभको समन्यायिक बाँडफाँड सम्बन्धी प्रावधान,
- (ज) एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, एकल पुरुष, दलित, आदिवासी जनजाति र विपन्न घरधुरीका सदस्यलाई प्रदान गरिने विशेष सुविधा, सहूलियत र प्रतिफलको विवरण,
- (झ) उपभोक्ता संस्थाको सदस्यता, सदस्यता प्राप्ति तथा समाप्ती सम्बन्धी व्यवस्था, सदस्यता शुल्क, सदस्यता शुल्क छुट सम्बन्धी व्यवस्था,

- (ञ) उपभोक्ता संस्थाको सदस्यता प्रदान गर्दा एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, एकल पुरुष, दलित, सिमान्तकृत तथा विपन्न घरधुरि तथा युवालाई प्राथमिकता दिने सम्बन्धी व्यवस्था,
- (ट) वार्षिक साधारणसभा, विशेष साधारणसभा तथा साधारणसभाका काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धी व्यवस्था,
- (ठ) कार्य समितिको गठन, कार्य समितिका प्रमुख पदहरूमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति र विपन्न घरधुरी तथा युवाको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था,
- (ड) कार्य समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार, पदाधिकारी तथा सदस्यहरूको काम, कर्तव्य तथा अधिकार, कार्य समितिको बैठक र कार्यविधि, कार्य समितिका पदाधिकारी वा सदस्यको जिम्मेवारी समाप्त हुने अवस्था,
- (ढ) अविश्वासको प्रस्ताव,
- (ण) खानेपानीको पाईप जडान, महशुल तथा सेवा शुल्क, विलम्ब महशुल निर्धारण र संकलन सम्बन्धी व्यवस्था,
- (त) उपभोक्ता संस्थाको कोष, सेवा शुल्क र आर्थिक स्रोत संकलन तथा चल अचल सम्पत्ति व्यवस्थापन, लेखा परीक्षण, र

- सार्वजनिक सुनुवाई तथा सार्वजनिक लेखापरिक्षण सम्बन्धि व्यवस्था,
- (थ) हेरालु र ग्रामिण मर्मत सम्भार कार्यकर्ता तथा अन्य आवश्यक कर्मचारी सम्बन्धी व्यवस्था,
- (द) खानेपानीको आयोजना संचालन तथा मर्मत सम्भार कोष सम्बन्धी व्यवस्था,
- (ध) पानी सुरक्षा समिति, अनुगमन समित, निर्माण समिति, लगायत आवश्यक अन्य समिति वा उपसमिति गठन तथा विघटन सम्बन्धी व्यवस्था,
- (न) निर्वाचन सम्बन्धी व्यवस्था,
- (प) विधान विपरित काम गर्ने उपभोक्ता संस्थाका सदस्यहरूलाई गरिने जरिवाना तथा क्षतिपुर्ति र उपभोक्ता संस्थाका सदस्यलाई दण्ड जरिवाना गर्दा पालना गर्नु पर्ने कार्यविधि,
- (फ) विधान संशोधन, संस्था विघटन, विनियम बनाउन सक्ने जस्ता विविध व्यवस्था, र
- (ब) कार्यपालिकाले तोकेका अन्य विषयवस्तुहरू ।

(२) उपभोक्ता संस्थाको विधानमा स्थानीय आवश्यकता र उपभोक्ता संस्थाले- सञ्चालन गर्ने खानेपानी आयोजनाको प्रकृतिका आधारमा थप व्यवस्थाहरू समावेश गर्न सकिनेछ ।

१७. खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था संगठित संस्था हुने: (१) उपभोक्ता संस्था अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला एक स्वशासित, संगठित र गैरनाफामूलक सामाजिक संस्था हुनेछ ।

(२) उपभोक्ता संस्थाको सबै काम कारवाहीको निमित्त उपभोक्ता संस्थाको आफ्नो एउटा छुट्टै छाप हुनेछ ।

(३) उपभोक्ता संस्थाले व्यक्ति सरह चल अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न, उपभोग गर्न, बेचबिखन गर्न वा अन्य किसिमले बन्दोवस्त गर्न सक्नेछ ।

(४) उपभोक्ता संस्थाले व्यक्ति सरह आफ्नो नामबाट नालिस उजुरी गर्न र सो उपर पनि सोही नामबाट नालिस उजूर लाग्न सक्नेछ ।

१८. लैङ्गिक समानता, सामाजिक समावेशीता तथा समन्याय कायम गर्ने: (१)

उपभोक्ता संस्थाको कार्य समितिमा कम्तीमा पनि ४० प्रतिशत लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा महिला, अपागंता भएका व्यक्ति, लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, दलित, आदिवासी जनजाति र अल्पसंख्यक समुदायबाट हुनु पर्नेछ ।

(२) कार्य समितिको अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव, कोषाध्यक्ष र सह-सचिव पद मध्ये कुनै दुई पदमा महिलाको प्रतिनिधित्व हुनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम उपभोक्ता संस्थाको कार्य समितिको अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव, कोषाध्यक्ष र सह-सचिव पदमा निर्वाचन, मनोनयन, वा अन्य माध्यमद्वारा पदाधिकारीहरूको चयन गर्दा कोषाध्यक्ष पदमा महिलाको चयन गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) र (३) को व्यवस्थाले महिलाको मात्र पदाधिकारी तथा सदस्य भएको कार्य समिति बनाउनमा वा गठन गर्नमा रोक लगाएको मानिने छैन ।

(५) उपभोक्ता संस्थाले महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा विपन्न सदस्यलाई अन्य सदस्यको तुलनामा समन्यायिक पहुँच र लाभको समन्यायिक वितरण सुनिश्चित गर्नका लागि उपभोक्ता संस्थाका महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, तथा विपन्न सदस्यलाई खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सेवाको व्यवस्थापन र सञ्चालनमा अन्य सदस्य भन्दा कम्तीमा पचास प्रतिशत भन्दा बढी पहुँच दिनु पर्नेछ ।

स्पष्टीकरण : उपदफा (५) को प्रयोजनको लागि “समन्यायिक पहुँच र लाभको समन्यायिक वितरण” भन्नाले उपभोक्ता संस्थाका सदस्यहरू मध्ये महिला, एकल महिला, एकल पुरुष, दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, असहाय तथा विपन्न सदस्यलाई धारा जडान गर्दा शुल्क पुर्ण वा आंशिक मिनाहा गर्ने, अरु सदस्य भन्दा समन्यायिक रुपमा बढी मात्रामा पानी उपलब्ध गराउने, महसुल पुर्ण वा आंशिक मिनाहा गर्ने वा नगद वा श्रम योगदान गर्न पर्दा पनि आंशिक मिनाहा दिने र स्थायी अथवा अस्थायी वा अन्य अल्पकालिन रोजगारका अवसर हुदा प्राथमिकता दिने जस्ता उपाय सम्झनु पर्छ ।

१९. उपभोक्ता संस्थाको कार्य समितिको गठन : (१) उपभोक्ता संस्थाको कार्य समिति कम्तीमा सात र बढीमा तेह्र सदस्यीय हुनेछ र कार्य समिति गठन गर्दा उपभोक्ता संस्थाको क्षेत्रभित्रका विभिन्न जात जातिको प्रतिनिधित्व र लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका साथै

उपभोक्ता संस्थाको सेवा क्षेत्र भित्रका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रहरू र जनघनत्वको प्रतिनिधित्वलाई समेत ध्यान दिनु पर्नेछ ।

(२) उपभोक्ता संस्थाको कार्य समितिको कार्यकाल अधिकतम तीन वर्षको हुनेछ ।

(३) कार्य समितिका पदाधिकारी तथा सदस्य दुई कार्यकाल पछि निरन्तर एकै पदमा बहाल रहन पाउने छैनन् ।

(४) उपभोक्ता संस्थाको कार्य समितिको गठन वा विघटन उपभोक्ता संस्थाको साधारणसभाले मात्र गर्न सक्नेछ ।

(५) उपभोक्ता संस्थाको प्रत्येक वर्ष साधारणसभा आयोजना गरी वार्षिक कार्यक्रम र लेखा परीक्षण प्रतिवेदन पारित गर्नु पर्नेछ ।

२०. उपभोक्ता संस्थाको कोष : (१) उपभोक्ता संस्थाको आफ्नो एउटा छुट्टै कोष हुनेछ ।

(२) कोषमा देहायका रकमहरू जम्मा गरिनेछः-

- (क) सदस्यता शुल्क बाट प्राप्त रकम,
- (ख) खानेपानी लाइन जडान शुल्क, खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा महशुल तथा शुल्क,
- (ग) पर्यापर्यटन कार्यक्रम वा पारिस्थितिकीय सेवा वापतको भुतानी सम्बन्धि
- (घ) अवधारणा र स्किमको कार्यान्वयन तथा संचालनबाट प्राप्त रकम,
- (ङ) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र गाउँपालिकाबाट प्राप्त अनुदान रकम,

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

- (च) कुनै नेपाली नागरिक, ब्यक्ति वा संघ संस्थाबाट प्राप्त अनुदान, सहायता वा दान दातव्यको रकम वा पुरस्कार,
- (छ) कुनै विदेशी व्यक्ति वा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त अनुदान, सहायता वा दान दातव्यको रकम वा पुरस्कार,
- (ज) यस ऐनको उल्लंघन भएको अवस्थामा गाउँपालिकाले गरेको जरिवानाबाट
- (झ) उठेको रकमको ६० प्रतिशतका दरले प्राप्त रकम,
- (ञ) उपभोक्ता संस्थाले यस ऐन वा विधान अन्तर्गत गरेको जरिवानाबाट प्राप्त रकम,
- (ट) सामुदायिक वन वा अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम ।

(३) उपभोक्ता संस्थाको तर्फबाट गरिने खर्च उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट व्यहोरिने छ ।

(४) उपभोक्ता संस्थाले आफ्नो कोषमा भएको रकमलाई खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता आयोजनाको दिगोपना तथा मर्मत सम्भार गर्न र अन्य कुनै निकायहरूसँगको सहलगानीमा खानेपानी, सरसफाइ तथा आयोजना सञ्चालनका लागि समेत सदुपयोग गर्न सक्नेछ ।

२१. उपभोक्ता संस्थाको आयोजना संचालन तथा मर्मत सम्भार कोष रहने: (१)

उपभोक्ता संस्थाको एक आयोजना संचालन तथा मर्मत सम्भार कोष रहने छ र उक्त कोषमा देहायबमोजिमको रकम जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

- (क) गाउँपालिकाले खानेपानी आयोजनाको निर्माणको बजेटको एक देखि पाँच प्रतिशत जम्मा गरेको रकम,
- (ख) नयाँ धारा जडान गर्दा लाग्ने शुल्कको पाँच प्रतिशत रकम,
- (ग) उपभोक्ता सदस्यता शुल्क र खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा शुल्कबाट उठेको रकम मध्ये पाँच प्रतिशत रकम,
- (घ) गाउँपालिका र विभिन्न निकाय तथा संघ संस्थाबाट प्राप्त सम्पूर्ण रकम

(२) उपदफा (१) बमोजिमको उपभोक्ता संस्थाको मर्मत सम्भार कोषमा सुरुमै धारा जडान गर्नु पूर्व प्रत्येक घरधुरीले कम्तीमा पाँच हजार रुपिया जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिए तापनि सेवा प्रदायक, उपभोक्ता संस्थाले आर्थिक रुपमा बिपन्न परिवारलाई उपदफा (३)मा लेखिए बमोजिमको शुल्कमा आंशिक वा पूर्णरुपमा सहूलियत दिन सक्नेछ ।

(४) उपभोक्ता संस्थाले खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी आयोजना निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिका र विभिन्न सरकारी निकाय तथा गैरसरकारी संघ संस्थासँग सहयोग प्राप्त गर्न सक्नेछन् ।

२२. उपभोक्ता संस्थाको कोषको संचालन: (१) उपभोक्ता संस्थाको कोषमा जम्मा भएको रकम गाउँपालिकाभित्र अवस्थित बैंकमा उपभोक्ता

संस्थाको नाममा खाता खोली जम्मा गर्नु पर्नेछ र सो खाता कोषाध्यक्ष र अध्यक्ष तथा सचिवको संयुक्त दस्तखतबाट संचालन हुनेछ ।

(२) उपभोक्ता संस्थाको कोषको व्यवस्थापन, खाता संचालन तथा संस्थागत विकासका लागि गाउँपालिकाले तालिमको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(३) साधारणसभाले प्रत्येक वर्ष लेखापरिक्षक तोक्दा गाउँपालिकामा सुचिकृत लेखापरिक्षक मध्येबाट तोक्नु पर्नेछ र त्यसरी लेखापरिक्षक तोक्दा कुनै लेखापरिक्षण कम्पनीलाई लगातार दुई आर्थिक वर्ष भन्दा बढी तोक्न पाउने छैन ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको लेखापरीक्षण उपभोक्ता संस्थाले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ६ महिना भित्र गराई लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको एक प्रति गाउँपालिकामा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(५) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत वा निजले खटाएको कर्मचारीले उपभोक्ता संस्थाले राखेको आम्दानी र खर्चको लेखा समय समयमा जाँचबुझ गर्न सक्नेछ ।

(६) कोषको सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

२३. सदस्यता शुल्क तथा सेवा शुल्क निर्धारण गर्दा ध्यान दिनु पर्ने (१)

उपभोक्ता संस्थाको सदस्यता शुल्क निर्धारण गर्दा उपभोक्ता संस्थाका एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित, आदिवासी जनजाति तथा विपन्न घरधुरी सदस्यले समेत बेहोर्न सक्ने मनासीव रकम तोक्नु पर्नेछ ।

२४. मर्मत सम्भार कार्यकर्ता नियुक्त गर्ने : (१) उपभोक्ता संस्थाले खानेपानी

तथा सरसफाइ आयोजनाको नियमित संचालन तथा मर्मत सम्भार

प्रयोजनका लागि आयोजनामा कम्तिमा एकजना तालिम प्राप्त मर्मत सम्भार कार्यकर्ता नियुक्ति गरी मासिक पारिश्रमिक तोकिए काममा लगाउनु पर्नेछ । मर्मत सम्भार कार्यकर्ता चयन गर्दा महिला, सिमान्तकृत तथा पछाडि पारिएका वर्ग, दलितलाई विशेष प्राथमिकता दिइनेछ । उपभोक्ता समितिले मर्मत सम्भार कार्यकर्तालाई नियुक्ती पत्र तथा कामको विवरण समेत उपलब्ध गराई काममा लगाउनेछ ।

(२) उपभोक्ता संस्थाले उपदफा (१) बमोजिमको एक भन्दा बढी तालिम प्राप्त मर्मत सम्भार कार्यकर्ता नियुक्त गर्दा दलित वा विपन्न घरधुरीका महिलालाई समेत मर्मत सम्भार कार्यकर्ता नियुक्त गरि मासिक पारिश्रमिक तोकिए काममा लगाउनु पर्नेछ ।

२५. विधानमा संशोधन: (१) उपभोक्ता संस्थाको विधानको संशोधन गर्नु पर्ने

भएमा उपभोक्ता संस्थाले संशोधन सम्बन्धि प्रस्ताव उपभोक्ता संस्थाको साधारणसभाको दुई तिहाई बहुमतको निर्णयबाट पारित भए पछि सो बमोजिम आवश्यकता अनुसार समयानुकूल संशोधन गर्न सक्नेछ र त्यस्तो संशोधन प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतबाट स्वीकृत भएपछि मात्र लागू हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उपभोक्ता संस्थाले विधानमा गरेको संशोधनले उपभोक्ता संस्थाका माध्यमबाट सामुहिक रुपमा स्वच्छ, सुरक्षित र गुणस्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवाको सञ्चालन र व्यवस्थापन, खानेपानीको स्रोत, मूल वा मुहान, ताल तलाउ तथा पोखरी, र सिमसार, वा जलस्रोत तथा जलीय पारिस्थितिकीय प्रणालीमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर पर्ने देखिएमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले त्यस्तो संशोधनको जानकारी प्राप्त भएको तीस दिनभित्र उपभोक्ता संस्थालाई सो संशोधन लागू नगर्न

निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु उपभोक्ता संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।

२६. उपभोक्ता संस्था खारेज गर्न सकिने : (१) देहायको अवस्थामा गाउँपालिकाले त्यस्तो उपभोक्ता संस्थाको दर्ता खारेज गर्न र उपभोक्ता संस्थाले व्यवस्थापन गरी आएको खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाको व्यवस्थापकीय जिम्मेवारी फेर्ता लिन सक्नेछ ।

- (क) उपभोक्ता संस्थाको कार्य समितिले विधान बमोजिम कार्य सञ्चालन गर्न नसकेमा,
- (ख) जलस्रोतको गुणस्तर कायम राख्न नसकेमा,
- (ग) खानेपानीका मुहान तथा स्रोत संरक्षण नगरेमा,
- (घ) खानेपानीका मुहान तथा स्रोतमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर पर्ने कुनै कार्य गरेमा
- (ङ) यस ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली वा यस ऐन वा नियमावली अन्तर्गत जारी गरिएको आदेश बमोजिम पालन गर्नु पर्ने शर्तहरू पालन नगरेमा

(२) उपदफा (१) बमोजिम उपभोक्ता संस्थाको दर्ता खारेज गरी खानेपानी आयोजना र संरचना वा खानेपानी सेवाको व्यवस्थापकीय जिम्मेवारी फिर्ता लिने निर्णय गर्नु अघि त्यस्तो उपभोक्ता संस्थालाई आफ्नो सफाई पेश गर्ने ७ दिनको मौका दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम उपभोक्ता संस्थाले पेश गरेको सफाई सन्तोषजनक पाइएमा उपभोक्ता संस्थाका पदाधिकारीलाई भविष्यमा यस ऐन, यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली, प्रचलित ऐन

कानून र उपभोक्ता संस्थाको विधानको पूर्णतः पालना गर्ने कागज गराई उपभोक्ता संस्थाको दर्ता खारेज गर्ने प्रक्रिया अन्त्य गरिनेछ ।

(४) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कार्य समितिका पदाधिकारी वा सदस्यहरूले उपभोक्ता संस्थाको हितको नाममा वा अन्य कुनै कारणले यस ऐन, यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली वा उपभोक्ता संस्थाको विधान विपरीत कुनै काम कारबाही गरेको भनी उपभोक्ता संस्थाको वा अरु कसैको उजुरी परी कसुर प्रमाणित भएमा त्यस्ता पदाधिकारीलाई र सदस्यलाई यस ऐनमा व्यवस्था भएको जरिवानामा पच्चिस प्रतिशत थप जरिवाना हुनेछ ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम कागज गराई उपभोक्ता संस्थालाई निरन्तरता प्रदान गरेकोमा सो उपभोक्ता संस्थाले पुनः उपदफा (१) मा उल्लेख भएका क्रियाकलाप गरेमा गाउँपालिकाले निर्णय गरी उपभोक्ता संस्थाको दर्ता खारेज गर्न र उपभोक्ता संस्थाले व्यवस्थापन गर्दै आएको खानेपानी आयोजनाको व्यवस्थापकीय जिम्मेवारी फिर्ता लिन सक्नेछ ।

(६) उपदफा (३) र (५) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि उपभोक्ता संस्थाका पदाधिकारीहरूले उपभोक्ता संस्थाको हितको नाममा यो ऐन, यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली वा यस ऐन वा नियमावली अन्तर्गत जारी भएको आदेश वा विधान विपरित कुनै काम कारबाही गरेमा निजलाई यस ऐन बमोजिम जरिवाना गर्न बाधा पु-याएको मानिने छैन ।

२७. दर्ता खारेज नगर्न खानेपानी आयोजना पुनः सुम्पन सकिने : दफा २६ को उपदफा (५) बमोजिम निर्णयमा पुनरावेदन परि सो निर्णय बदर भएमा कार्यपालिकाले उपभोक्ता संस्थाको दर्ता खारेज प्रकृया तत्काल

रोकी साविककै उपभोक्ता संस्थालाई खानेपानी आयोजना र संरचना वा खानेपानी सेवा पुनः सुम्पनु पर्नेछ ।

२८. विधान विपरित काम गर्नेलाई दण्ड जरिवाना : (१) खानेपानी आयोजना र संरचना वा खानेपानी सेवामा कुनै सदस्यले विधान विपरित हुने कुनै काम गरेमा निजलाई सम्बन्धित उपभोक्ता संस्थाले उपयुक्त नसिहत दिन वा जरिवाना गर्न सक्नेछ र कुनै हानी नोक्सानी भएकोमा बिगो समेत असुल उपर गर्न सक्नेछ ।

(२) उपभोक्ता संस्थाको सदस्य नभएको व्यक्तिले यस ऐन वा विधान विपरित कुनै कार्य गरेमा त्यस्तो व्यक्तिलाई यस ऐन बमोजिमको जरिवानाका अतिरिक्त उपभोक्ता संस्थाको कार्य समितिको निर्णय बमोजिम निर्धारण गरेको जरिवाना समेत हुनेछ ।

परिच्छेद- ४

अनुमतिपत्र सम्बन्धी व्यवस्था

२९. अनुमतिपत्र लिनु पर्ने : (१) गाउँपालिकाको कुनै क्षेत्रमा कुनै कम्पनी वा उद्योग जस्ता व्यवसायिक संस्थाले नाफामूलक वा व्यापारिक प्रयोजनका लागि खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सेवा प्रदान गर्ने आयोजना वा सेवा प्रणालीको सर्भेक्षण, निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्न र खानेपानीको स्रोतको व्यवसायिक उपयोग गर्न चाहेमा गाउँ कार्यपालिकाबाट अनुमतिपत्र लिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि सामुदायिक रुपमा सामुहिक प्रयोजनका लागि उपभोक्ता संस्थाले खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाको सर्भेक्षण, निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्न र उपभोक्ता संस्थाद्वारा खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्न अनुमतिपत्र लिनुपर्ने छैन ।

(३) गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र वा क्षेत्रबाट उपदफा (१) बमोजिम व्यापारिक, व्यवसायिक तथा औद्योगिक प्रयोजनका लागि खानेपानी आयोजना वा सेवा प्रणाली सञ्चालन गर्न चाहने व्यवसायिक किसिमका संगठित संस्थाले सम्बन्धित विषयको आर्थिक, प्राविधिक तथा प्रचलित कानून बमोजिमको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन, प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण वा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धी अध्ययन प्रतिवेदन तथा गाउँपालिकाले तोकेको अन्य आवश्यक विवरण र अनुमतिपत्र दस्तुर समेत संलग्न गरी गाउँपालिका समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम प्राप्त निवेदनमा छानबिन गर्दा थप कागजात आवश्यक पर्ने वा कुनै विषयमा थप स्पष्ट गर्नुपर्ने देखिएमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले सो बमोजिमका कागजातहरू पेश गर्न वा स्पष्ट गर्न बढीमा पन्ध्र दिनको समय दिनु पर्नेछ ।

३०. अनुमतिपत्र दिनु पर्ने : (१) दफा २९ (३) बमोजिम परेको निवेदनमा गाउँपालिकाले आवश्यक जाँचबुझ गर्दा आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने विषय भई अनुमतिपत्र दिन उपयुक्त देखिएमा त्यस्तो निवेदन परेको मितिले तीस दिनभित्र यस ऐन र अन्य प्रचलित कानून बमोजिमका शर्तहरू समेत उल्लेख गरी निवेदक कम्पनी, उद्योग वा संस्थालाई मनासिव शुल्क लिई व्यापारिक, व्यवसायिक तथा औद्योगिक प्रयोजनका लागि खानेपानी आपूर्ति गर्न अनुमतिपत्र दिनु पर्नेछ ।

(२) गाउँपालिकाले उपदफा (१) बमोजिमको अनुमतिपत्र प्रदान गर्दा ट्याङ्कर वा बोतलबन्दी जस्ता नाफामूलक वा व्यापारिक प्रयोजनका लागि खानेपानी उपलब्ध गराउन वा कम्पनि, उद्योग,

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

कलकारखाना संचालन गर्न अनुमतिपत्र दिँदा अनुमति शुल्क लिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको अनुमतिपत्र प्रदान गर्दा गाउँपालिकाले बढीमा पाँच वर्षका लागि मात्र प्रदान गर्न सक्नेछ र सो अवधी पश्चात् गाउँपालिकाले तोकेको दस्तुर बुझाई बढीमा एक पटक अर्को तीन वर्षका लागि अनुमतिपत्र नवीकरण गर्न सक्नेछ ।

(४) अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाको अनुमतिपत्रको अवधि समाप्त हुने वर्ष अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले उक्त खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजना सञ्चालनका लागि उपभोक्ता संस्थालाई आयोजना निशूलक हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ । सम्बन्धित क्षेत्रमा उपभोक्ता संस्था नभएको अवस्थामा गाउँपालिकाले उपभोक्ता संस्था गठनका लागि सहजीकरण गर्नेछ र यसरी गठन भएको संस्थालाई आयोजना हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (१) र (३) बमोजिम अनुमतिपत्र नलिएका संगठित संस्थाले व्यापारिक तथा नाफामूलक प्रयोजनका लागि खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा, आयोजना वा सेवा प्रणाली निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्न वा खानेपानीको स्रोतको व्यवसायिक तथा औद्योगिक उपयोग गर्न पाउने छैन ।

३१. अनुमतिपत्र प्रदान गरिने : (१) यस ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम उपभोक्ता संस्थाद्वारा सामुदायिक रूपमा खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा प्रदान भइहेको क्षेत्रमा र व्यवसायिक तथा व्यापारिक वा औद्योगिक प्रयोजनका लागि खानेपानी सेवा सञ्चालन गर्न कुनै संगठित संस्थालाई अनुमति प्रदान गरिएको बसोवास क्षेत्र वा औद्योगिक क्षेत्रमा अर्को

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

कुनैपनि संगठित संस्थालाई सोही प्रयोजनका लागि अनुमतिपत्र प्रदान गरिने छैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै व्यवस्था गरिएको भए तापनि अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले सेवा क्षेत्रमा गुणस्तरीय सेवा प्रदान नगरेमा वा नियमित रूपमा खानेपानी सेवा आपूर्ति नगरेमा वा माग अनुसारको खानेपानी सेवा आपूर्ति गर्न नसकेमा वा कुनै कारणले त्यस्तो संस्था विघटन भएमा वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाको अनुमतिपत्र खारेज भएमा उक्त क्षेत्रमा खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा प्रदान गर्नका लागि यस ऐनमा गरिएको व्यवस्था अनुसार गाउँपालिकाले अर्को संस्थालाई नयाँ अनुमतिपत्र प्रदान गर्न सक्नेछ ।

(३) उपभोक्ता संस्थाद्वारा सामुदायिक रूपमा खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्नका लागि प्रयोग भइरहेको खानेपानीको स्रोतमा प्रतिकूल असर पर्नेगरी व्यवसायिक तथा व्यापारिक वा औद्योगिक प्रयोजनका लागि खानेपानी सेवा सञ्चालन गर्न अनुमतिपत्र प्रदान गरिने छैन ।

३२. अनुमतिपत्र खारेज : (१) यस ऐन बमोजिम अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनी, उद्योग वा संस्थाले ऐन नियम विपरितको कुनै काम गरेमा वा नियमित रूपमा खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा उपलब्ध नगराएमा वा खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा प्रदान गरे वापत अनुमतिपत्रमा उल्लेख गरिए भन्दा बढी शुल्क लिएमा वा अनुमतिपत्रमा उल्लिखित समयभित्र खानेपानी आयोजना वा सेवा प्रणालीको निर्माण तथा सञ्चालन र व्यवस्थापन नगरेमा कार्यपालिकाले अनुमतिपत्रमा उल्लेखित काममा आवश्यक सुधार गरी सेवा सञ्चालन गर्नका लागि अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थालाई निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अवस्थाको विद्यमानता भए नभएको कुरा पहिचान गर्नका लागि गाउँपालिकाले अनुगमन समिति गठन गरी प्रतिवेदन तयार गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम दिइएको निर्देशन तथा आदेशको पालना नगरेमा कार्यपालिकाले यस ऐन बमोजिम प्रदान गरेको अनुमतिपत्र खारेज गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम अनुमतिपत्र खारेज गर्नु अघि गाउँपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले सम्बन्धित अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थालाई सात दिनको समय दिई आफ्नो सफाई पेश गर्ने मौका दिनु पर्नेछ ।

परिच्छेद- ५

खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा सञ्चालन र शुल्क सम्बन्धी व्यवस्था

३३. खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन : (१) गाउँपालिकाले सुरक्षित र गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा सहज रूपमा उपलब्ध गराउन उपभोक्ता संस्था, सरोकारवाला निकाय र संघ संस्थाहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गरी नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको नीति तथा मापदण्ड अनुसार आफ्नो क्षेत्रका लागि खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी योजना वा जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ ।

(२) गाउँपालिकाले तर्जुमा गरेको खानेपानी, सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धी योजना र जलउपयोग गुरुयोजना कार्यान्वयनका लागि उपभोक्ता संस्था र सम्बन्धित सबै निकाय र सरोकारवालाहरूले आफ्नो कर्तव्य ठानी सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

(३) खानेपानी, सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धी योजनामा आवश्यकता अनुसार समय समयमा परिमार्जन गर्नु पर्नेछ ।

(४) प्रकोप तथा आपतकालिन समयमा खानेपानीको नियमित आपूर्ति गर्न र सरसफाइ तथा स्वच्छता कायम गर्नका लागि यस दफा बमोजिम तर्जुमा गरिने योजनामा विशेष व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम विशेष व्यवस्था गर्नु परेमा समितिले निर्णय गरी अगाडी बढ्न सक्नेछ ।

(६) उपदफा (१) बमोजिम गाउँपालिकाले तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरेको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना र जलउपयोग गुरुयोजनाको सम्बन्धित व्यवस्था तथा क्रियाकलाप उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संगठित संस्थाले आ- आफ्नो क्षेत्रमा कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

३४. खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा उपलब्ध गराउनु पर्ने : (१) यस ऐन तथा प्रचलित कानून बमोजिम अनुमति लिनु नपर्ने उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संगठित संस्थाले आफ्नो सेवा क्षेत्रभित्रका खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ताहरूले नियमित र न्यायोचित रूपमा खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा उपयोग गर्न पाउने गरी आवश्यक व्यवस्था गर्नु पर्नेछ । (२) आफ्नो सेवा क्षेत्रभित्र खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सेवा उपलब्ध गराउँदा कुनै पनि आधारमा कुनै पनि भेदभाव गर्न पाइने छैन ।

(३) यस ऐन बमोजिम खानेपानी सेवा उपलब्ध गराउँदा घरेलु उपयोग र सार्वजनिक प्रयोगको लागि आवश्यक व्यवस्था गरेर मात्र संस्थागत, व्यवसायिक तथा औद्योगिक प्रयोजनको लागि पानीको स्रोतको प्रयोग गर्नु पर्नेछ ।

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

(४) यस ऐन बमोजिम अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले आपसी सम्झौता गरी घरेलु, सार्वजनिक, संस्थागत, व्यवसायिक तथा औद्योगिक प्रयोजनको लागि प्रशोधित, अर्धप्रशोधित वा अप्रशोधित पानी थोक रूपमा खरिद बिक्री गर्न सक्नेछ ।

(५) कुनै पनि कारणले खानेपानी आपूर्ति प्रणाली अवरुद्ध भएमा गाउँपालिका र अन्य सम्बन्धित निकायको सहयोगमा तत्काल मर्मत सम्भार गरी खानेपानी आपूर्ति गर्नु पर्नेछ र मर्मत सम्भार अवधिमा खानेपानी आपूर्तिको लागि अस्थायी वा बैकल्पिक व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(६) अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले व्यवसायिक उपभोक्तालाई खानेपानी सेवा उपलब्ध गराउँदा पानी उपयोग गरे पश्चात निष्कने फोहोरपानीको व्यवस्थापनका लागि त्यस्ता व्यवसायिक उपभोक्तासँग आपसी सम्झौता गरी सेवा प्रदान गर्नु पर्नेछ ।

३५. धारा तथा मिटर जडान : (१) खानेपानी सेवा प्राप्त गर्न चाहने उपभोक्ताले धारा तथा मिटर जडानको लागि सम्बन्धित सेवा क्षेत्रको उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्था समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले निर्धारित शुल्क लिई एक महिनामा नै धारा तथा मिटर जडान गरिदिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कुनै प्राविधिक कारणले कुनै सेवा क्षेत्र भित्रका धाराहरुमा मिटर जडान गर्न उपयुक्त नहुने भएमा अन्य उपयुक्त व्यवस्था गरी खानेपानी सेवा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

३६. ढल निकास सेवा सञ्चालन : (१) यस ऐन बमोजिम खानेपानी सेवा प्रदान गर्दा वा अन्य क्रियाकलापबाट निष्किएको फोहर पानीको व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिका वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले ढल निकास सेवा सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम ढल निकास सेवा सञ्चालन गर्दा ढल निकास सेवा उपयोग गर्ने उपभोक्ताबाट गाउँपालिका वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले निर्धारित दरमा ढल निकास सेवा शुल्क लिन सक्नेछ ।

३७. सेवा बन्द गर्न सक्ने : (१) काबुबाहिरको परिस्थिति उत्पन्न भई खानेपानी सेवाप्रणालीबाट उपलब्ध गराइरहेको खानेपानीको गुणस्तर कायम रहन नसक्ने भएमा वा सेवाको स्तरमा असर पर्ने भएमा वा सेवा बन्द गर्नु पर्ने भएमा त्यस्तो सेवा सुचारु हुन लाग्ने अनुमानित समय समेत उल्लेख गरी उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले उपभोक्तालाई उपयुक्त माध्यमबाट सो कुराको पूर्वसूचना दिई खानेपानी सेवा बन्द गर्न सक्नेछ ।

(२) उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले उपदफा (१) बमोजिम आफ्नो सेवा क्षेत्रभित्र खानेपानी सेवा बन्द गरेमा त्यस्ता संस्थाले बैकल्पिक व्यवस्था गरी उपभोक्तालाई स्वच्छ तथा गुणस्तरिय खानेपानी उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

३८. निजी वा सार्वजनिक जग्गामा पाइप बिच्छ्याउन वा अन्य संरचना बनाउन सक्ने : (१) उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले उपभोक्तालाई खानेपानी सेवा उपलब्ध गराउने प्रयोजनको लागि प्रचलित कानून बमोजिमको प्रकृया पूरा गरी निजी वा सार्वजनिक

जग्गामा खानेपानी तथा ढल निकासको पाइप बिच्छ्याउन वा अन्य संरचना बनाउन सक्नेछ ।

(२) उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले कुनै व्यक्तिको निजी जग्गामा पाइप बिच्छ्याउन वा कुनै संरचना बनाउनु परेमा सम्बन्धित जग्गाधनीसँग लिखित मन्जुरिनामा लिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निजी जग्गा प्राप्त गर्न नसकेमा वा जग्गा प्राप्त गर्न सम्भव नभएमा उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले प्रचलित कानून बमोजिम त्यस्तो जग्गा प्राप्त गर्नको लागि गाउँपालिका समक्ष अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

(४) उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा, आयोजना वा सेवा प्रणाली निर्माण तथा सञ्चालनका लागि बिच्छ्याएको पाइप वा निर्माण गरेको संरचनाका कारण कसैको निजी सम्पत्ति हानी नोक्सानी हुन गएमा त्यस्तो संस्थाले सोको उचित मुआब्जा र क्षतिपूर्ति दिनु पर्नेछ ।

३९. घर जग्गामा प्रवेश गर्न सक्ने: (१) उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्था वा यस ऐन बमोजिमको कामको सिलसिलामा खटिएको संस्थाको पदाधिकारी वा गाउँपालिकाको पदाधिकारी वा कुनै सरकारी कर्मचारी कुनै व्यक्तिको घर जग्गामा प्रवेश गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित व्यक्तिलाई पूर्वसूचना दिई त्यस्तो घरजग्गामा प्रवेश गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि कुनै व्यक्तिले खानेपानी सेवाको दुरुपयोग वा सेवाको अनाधिकृत उपयोग गरिरहेको छ भन्ने शङ्का गर्नु पर्ने पर्याप्त आधार र कारण भएमा सोको लागि सूर्योदय देखि सूर्यास्त नभएसम्मको समयमा पूर्वसूचना नदिई पनि त्यस्तो व्यक्तिको घरजग्गामा प्रवेश गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको कार्यमा संलग्न व्यक्तिले सम्बन्धित घर जग्गाधनीको कुनै पनि सम्पत्तिमा हानी नोक्सानी पुग्ने कार्य गर्नु हुँदैन तर त्यस्तो कार्यमा संलग्न व्यक्तिले कुनै हानी नोक्सानी गरेको पाइएमा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले सम्बन्धित व्यक्तिलाई न्यायोचित क्षतिपूर्ति दिनु पर्नेछ ।

४०. सेवा प्रणालीसँग सम्बन्धित संरचनाको सुरक्षा : (१) खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजना वा सेवा प्रणालीको सुरक्षाको लागि उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाको लिखित अनुरोधमा वा त्यस्तो प्रणालीको सुरक्षा गर्न आवश्यक भएमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा यस गाउँपालिकाले आवश्यक सुरक्षा व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाको अनुरोधमा सुरक्षा व्यवस्था गरिएकोमा त्यसको लागि लाग्ने सम्पूर्ण खर्च सोही अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले व्यहोर्नु पर्नेछ ।

४१. खानेपानी तथा सरसफाइ महसुल निर्धारण : (१) उपभोक्ता संस्थाले उपलब्ध गराउने खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवाको महसुल सम्बन्धित उपभोक्ता संस्थाको साधारण सभाले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ र यसरी निर्धारण गरेको महसुल दरको जानकारी गाउँपालिकालाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपभोक्ता संस्थाले खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाको महसुल निर्धारण गर्दा आयोजनाको लागत, खानेपानीको गुणस्तर, सेवाको स्तर, उपभोक्ताहरुको योगदान, उपभोक्ताको बृहद हित, उपभोक्ताको क्रयशक्ति, नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको नीति, गाउँपालिकाको नीति र खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हकसम्बन्धी मौलिक हकलाई समेत आधार मान्नु पर्नेछ ।

(३) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका खानेपानी तथा सरसफाइ तथा स्वच्छता उपभोक्ता संस्थाले उपदफा (२) बमोजिमका सूचकहरुका आधारमा निर्धारण गर्ने खानेपानी महशुलमा सम्भव भएसम्म एकरूपता कायम राख्न वा व्यापक अन्तर हुन नदिनका लागि महशुल समायोजना गर्न आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ । त्यस्तो निर्देशन पालना गर्नु उपभोक्ता संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।

(४) अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले व्यावसायिक तथा व्यापारिक र औद्योगिक प्रयोजनका लागि उपलब्ध गराउने खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाको महसुल गाउँपालिकाको परामर्शमा खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा महसुल निर्धारण आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

४२. महसुल तथा शुल्क लिन सक्ने : (१) उपभोक्ताले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा उपयोग गरे वापत उपभोक्ता संस्थाले साधारणसभाले निर्धारण गरे बमोजिम र अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले आयोगले निर्धारण गरे बमोजिमका आधार र मापदण्डको अधीनमा रही उपभोक्तसँग महसुल तथा सेवा शुल्क लिन सक्नेछ ।

(२) उपभोक्ताले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा उपयोग गरे वापतको महसुल तथा सेवा शुल्क सम्बन्धित उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थालाई बुझाउनु पर्नेछ ।

(३) उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले आफ्नो सेवा क्षेत्रभित्र निर्धारित समय तालिका बमोजिम नियमित रूपमा खानेपानी वितरण गर्न नसकेमा त्यसरी खानेपानी वितरण गर्न नसकेको अवधिको शुल्क वा महसुल लिन पाउने छैन ।

(४) निर्धारित समयमा शुल्क वा महसुल नबुझाउने वा सेवाको दुरुपयोग गर्ने वा सेवा उपयोग गर्दा पालना गर्नु पर्ने शर्तको उल्लंघन गर्ने उपभोक्ताको सेवा सम्बन्धित उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले पूर्वसूचना दिई बन्द गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम सेवा बन्द गराएकोमा सम्बन्धित उपभोक्ताले शुल्क वा महसुल बुझाई सेवा सुचारु गरीदिन निवेदन दिएमा सम्बन्धित संस्थाले निर्धारण गरेको शुल्क लिई बन्द भएको सेवा पुनः सुचारु गरिदिनु पर्नेछ र उपभोक्ताको कारणले कुनै हानी नोक्सानी भएको पाइएमा सम्बन्धित उपभोक्ताबाट त्यस्तो हानी नोक्सानी भएको रकम भराई लिन सक्नेछ ।

(६) उपदफा (१) र (२) मा जुनसुकै व्यवस्था गरिएको भएता पनि उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले सम्बन्धित वडा कार्यालयले गरिव तथा विपन्न भनी पहिचान र सिफारिस गरेका व्यक्ति तथा परिवारलाई धारा र मिटर जडान, शौचालय निर्माण र ढल निकास वापतको शुल्क तथा खानेपानीको महसुल लगायतका सेवामा छुट तथा सहूलियत दिनु पर्नेछ ।

४३. मिनाहा वा छुट दिन सक्ने : प्रकोप वा अन्य कुनै विषम परिस्थितीका कारण कुनै खास क्षेत्र लगायत डुबान क्षेत्रका उपभोक्ता, एकल महिला, दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, गरिव तथा विपन्न परिवार वा सिमान्तकृत परिवारले उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गरेको खानेपानी सेवाको महसुल तिर्न असमर्थ भएमा त्यस्ता उपभोक्ताले तिर्नुपर्ने महसुल उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले घटाउन वा मिनाहा गर्न सक्नेछ ।

४४. असुल उपर गर्न सक्ने : (१) यस ऐन बमोजिम खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा उपयोग गरे बापतको महसुल तथा जरिवानाको रकम नबुझाउने उपभोक्ताबाट सम्बन्धित उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले त्यस्तो रकम प्रचलित कानून बमोजिम असुल उपर गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम महसुल तथा जरिवानाको रकम नबुझाउने उपभोक्ताबाट सम्बन्धित उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थालाई गाउँपालिकाले त्यस्तो रकम असुल उपर गर्न आवश्यक सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद- ६

खानेपानी तथा सरसफाइको गुणस्तर मापदण्ड सम्बन्धी व्यवस्था

४५. स्वच्छ र गुणस्तरीय खानेपानी आपूर्ति गर्नु पर्ने : (१) उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले खानेपानी आपूर्ति गर्दा दफा ४६ मा उल्लेखित गुणस्तर मापदण्ड बमोजिम स्वच्छ र गुणस्तरीय खानेपानी आपूर्ति गर्नु पर्नेछ ।

(२) खानेपानी आपूर्ति गर्दा पानीको गुणस्तर र स्वच्छता कायम गर्नका लागि गुणस्तर जाँचसम्बन्धि आवश्यक विधिहरु अवलम्बन गरेर मात्र खानेपानी आपूर्ति गर्नु पर्नेछ ।

४६. गुणस्तर मापदण्ड तोक्न सक्ने : (१) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा उल्लेखित प्रावधानहरुको पालना गर्नुपर्ने र गुणस्तर मापदण्डहरु नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछन् ।

(२) नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको न्यूनतम मापदण्ड अन्तर्गत रही सो मापदण्डमा तोकेको गुणस्तरभन्दा न्यून नहुने गरी

गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रका लागि खानेपानी तथा सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धमा आवश्यक मापदण्ड तोक्न सक्नेछ ।

(३) उपभोक्ता संस्था र अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले उपदफा (१) र (२) बमोजिम तोकेको गुणस्तर र मापदण्डको पालना गर्नु पर्नेछ ।

(४) गाउँपालिकाले नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड अनुरूप हुनेगरी खानेपानी तथा फोहर पानीको गुणस्तर मापन तथा परीक्षणका लागि प्रयोगशालाको स्थापना तथा सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम गाउँपालिकाले आफै प्रयोगशाला स्थापना गर्न नसकेको अवस्थामा उपभोक्ता संस्था वा कुनै सेवा प्रदायक संस्थाले अन्य स्थापित प्रयोगशालाबाट गाउँपालिकको सिफारिस लिएर मात्र खानेपानीको गुणस्तर मापन तथा परीक्षण गराउन सक्नेछ ।

४७. नदी तथा ताल, तलैयाको जल गुणस्तर मापदण्ड : सांस्कृतिक, धार्मिक, पर्यटकीय महत्वका क्षेत्र र वस्तीसँग जोडिएका वा विभिन्न स्थानमा रहेका नदी, खोला, गाड, ताल तलैया, पोखरी, जलाशय तथा कुण्ड वा कुवा र धाराहरुको वातावरणीय स्वास्थ्य र जलको गुणस्तरमा मानव सृजित वा मानवीय क्रियाकलापको कारण परिरहेको वा पर्न सक्ने प्रभाव न्यूनीकरण गरी स्वच्छता र सुन्दरता कायम राख्न नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले निर्धारण गरेका मापदण्ड समेतलाई आधार मान्दै गाउँपालिकाले आवश्यक मापदण्ड बनाई लागु गर्न सक्नेछ ।

४८. फोहरपानीको व्यवस्थापन : (१) गाउँपालिकाले खानेपानीको घरेलु, सार्वजनिक तथा संस्थागत उपयोग पश्चात निष्काशन हुने मानव मलमूत्र रहितको फोहरपानी र फोहरपानीसँग मिसिएर आउने वर्षात वा आकाशे

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

पानीको व्यवस्थापन गर्न समय सापेक्ष योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ ।

(२) गाउँपालिकाले उपदफा (१) बमोजिमको फोहरपानीको व्यवस्थापन गर्न तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने योजना सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४९. फोहरपानी प्रशोधन गर्नु पर्ने: (१) कसैले पनि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र गाउँपालिकाले निर्धारण गरेको मापदण्ड विपरित मानव मलमुत्र सहितको फोहरपानी वा अन्य कुनै पनि प्रकारको ठोस वस्तु ढल निकास प्रणालीमा विसर्जन गर्न वा मानव मलमुत्रलाई सिधै नदी, खोला, ताल, तलैया, जलाशय वा सार्वजनिक जग्गामा मिसाउन वा पठाउन पाइने छैन ।

(२) उद्योग, कलकारखाना वा अन्य संगठित संस्थाले आफुबाट उत्सर्जित वा आफुले उत्सर्जन गरेको फोहरपानी वा वस्तु ढल निकास प्रणालीमा मिसाउनु पर्ने भएमा प्रशोधन गरी प्रचलित कानून बमोजिम तोकिएको मापदण्डको सीमा भित्र रही मिसाउनु पर्नेछ ।

(३) गाउँपालिकाले आफै वा उपभोक्ता संस्थाले गाउँपालिका र अन्य सम्बन्धित निकायको सहयोगमा फोहरपानी प्रशोधन गर्ने संरचना स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

५०. अनुगमन तथा नियमन : (१) गाउँपालिकाले उपभोक्ता संस्था तथा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाबाट आपूर्ति भएको खानेपानीको गुणस्तर र सरसफाइ तथा स्वच्छता सेवाको स्तरका सम्बन्धमा नियमित रूपमा अनुगमन गर्नु पर्नेछ ।

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमन गर्दा गाउँपालिकाको वातावरण र खानेपानी तथा सरसफाइ विषय हेर्ने पदाधिकारी वा सदस्य तथा अधिकृत, खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता इकाई वा तोकिएका कर्मचारीले उपभोक्ता संस्था तथा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाद्वारा आपूर्ति गरिरहेको खानेपानी वा विसर्जन गरेको फोहरपानीको नमूना संकलन तथा परीक्षण गर्न वा अन्य आवश्यक विवरण लिन वा माग गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम अनुगमनका क्रममा गाउँपालिकाले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवाको स्तरमा सुधार गर्न आवश्यक देखेमा वा खानेपानी तथा फोहरपानीको नमूना परीक्षण गर्दा गुणस्तर तथा मापदण्ड बमोजिम भएको नपाइएमा सम्बन्धित उपभोक्ता संस्था तथा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थालाई गुणस्तर तथा मापदण्ड कायम गर्न निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम दिइएको निर्देशन पालना गर्नु सम्बन्धित उपभोक्ता संस्था वा अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।

५१. क्षतिपूर्ति भराई दिन सक्ने : (१) अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले तोकिएको मापदण्ड बमोजिमको खानेपानी उपलब्ध नगराएको प्रमाणित भएमा वा त्यस्तो खानेपानी उपयोग गर्दा उपभोक्ताको स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्न गएमा त्यस्तो अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले प्रभावित उपभोक्तालाई प्रचलित कानूनमा निर्धारण गरिए बमोजिमको क्षतिपूर्ति भराई दिनु पर्नेछ ।

(२) कसैले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी आयोजना वा सेवा प्रणाली र त्यसको संरचनामा कुनै पनि किसिमको

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

हानी नोक्सानी वा क्षति पुर्याएमा सो सम्बन्धी मुद्दा हेर्ने अधिकारीले क्षतिपूर्ति बापत उचित रकम भराई दिन सक्नेछ ।

परिच्छेद- ७

खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता कोष सम्बन्धी व्यवस्था

५२. **कोषको स्थापना र सञ्चालन :** (१) खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धि मौलिक हकको कार्यान्वयन, जलाधारको व्यवस्थापन, दिसाजन्य लेदोको व्यवस्थापन, जल प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण, जलवायु परिवर्तन अनुकुलन र पारिस्थितिकीय सेवाको व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकामा खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता कोष नामको एउटा कोष रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायका रकमहरू रहनेछन :-

- (क) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा गाउँपालिकाबाट प्राप्त रकम,
- (ख) नेपाली नागरिक, व्यक्ति वा संघ संस्थाबाट प्राप्त रकम,
- (ग) विदेशी व्यक्ति, सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाबाट प्राप्त रकम,
- (घ) जलस्रोतको संरक्षण शुल्कबाट प्राप्त रकम,
- (ङ) फोहरमैला व्यवस्थापन गरे बापत सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा निकायबाट प्राप्त सेवा शुल्क,

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

(च) पारिस्थितिकीय सेवा बापतको भुक्तानी सम्बन्धि कार्यक्रम वा परियोजनाको संचालनबाट प्राप्त रकम,

(छ) यस ऐनको उल्लंघन भएको अवस्थामा गाउँपालिकाकाले गरेको जरिवानाबाट उठेको रकमको ६० प्रतिशतका दरले प्राप्त रकम, र

(ज) अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम ।

(३) उपदफा (२) को खण्ड (ग) बमोजिमको रकम प्राप्त गर्नु अघि नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

(४) कोषको लेखापरीक्षण महालेखा परीक्षकबाट हुनेछ ।

(५) कोषको सञ्चालन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

५३. **खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता कोष सञ्चालक समितिको गठन :** (१)

कोषको व्यवस्थापन, सञ्चालन र रेखदेख गर्नको लागि देहाय बमोजिमको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता कोष सञ्चालक समिति रहनेछ :-

- (क) गाउँपालिका अध्यक्ष - अध्यक्ष
- (ख) गाउँपालिकाको उपाध्यक्ष-उपाध्यक्ष
- (ग) सामाजिक विकास समितिको अध्यक्ष वा संयोजक- सदस्य
- (घ) वडा अध्यक्षहरू मध्येबाट कार्यपालिकाले समावेशी रूपमा तोकेको दुईजना वडा अध्यक्ष - सदस्य
- (ङ) कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाका दुईजना महिला सदस्य - सदस्य

- (च) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता र जलस्रोत व्यवस्थापनको क्षेत्रमा गाउँपालिका क्षेत्रभित्र काम गर्ने संस्थाका प्रतिनिधिहरु मध्ये अध्यक्षबाट मनोनित तिन जना - सदस्य
- (छ) जलस्रोत, विज्ञान वा वातावरण व्यवस्थापनका शिक्षकहरुमध्ये अध्यक्षबाट मनोनित एकजना महिला सहित दुइजना - सदस्य
- (ज) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता, जलस्रोत, वातावरण र जलवायुको क्षेत्रमा विज्ञता हासिल गरेका व्यक्तिहरुमध्ये सामाजिक समावेशीताका आधारमा अध्यक्षबाट मनोनित दुई जना -सदस्य
- (झ) प्रमुख, शिक्षा शाखा -सदस्य
- (ञ) प्रमुख, आर्थिक प्रसाशन शाखा -सदस्य
- (ट) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत -सदस्य
- (ठ) प्रमुख, स्वास्थ्य शाखा - सदस्य
- (ड) प्रमुख, खानेपानी, सरसफाइ र स्वच्छता शाखा सदस्य- सचिव

(२) उपदफा (१) को खण्ड (च), (छ), र (ज) बमोजिम मनोनयन हुने सदस्यको पदावधि दुई वर्षको हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) को खण्ड (च) बमोजिम मनोनयन हुने सदस्यको संस्थाले नीज सञ्चालक समितिमा सदस्य रहँदासम्म प्रस्ताव पेस गर्न वा कुनै किसिमबाट कोषबाट अनुदान सहयोग लिन पाउने छैन ।

(४) उपनियम (१) को खण्ड (च), (छ), र (ज) बमोजिम मनोनयन भएको सदस्यको कार्यसम्पादन सन्तोषजनक नभएमा कार्यपालिकाले निजलाई जुनसुकै बखत पदबाट हटाउन सक्नेछ । तर त्यसरी हटाउनु अघि निजलाई आफ्नो सफाइ पेश गर्ने मनासिब मौका दिनु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम कार्यपालिकाले कार्यसम्पादन सन्तोषजनक नभएकाले पदबाट हटाइएको सदस्यको हकमा अर्को सहस्यलाई मनोनित गर्दा जुन क्षेत्रको सदस्यलाई हटाईएको छ, सोहि क्षेत्रको सदस्यता मनोनित गर्नु पर्ने छ । यसरी मनोनित सदस्यको कार्यकाल पदबाट हटाईएको सदस्यको बाँकी रहेको कार्यकालको लागि मात्र हुनेछ ।

(६) सञ्चालक समितिको बैठक सम्बन्धी कार्यविधि सो समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

५४. कोषको सञ्चालक समितिको बैठक : (१) यस ऐन बमोजिम गर्नु पर्ने काम कोषको सञ्चालक समितिको बैठकको निर्णय बमोजिम हुनेछ ।

(२) समितिको बैठक आवश्यकता अनुसार अध्यक्षले तोकेको मिति, समय र स्थानमा बस्नेछ ।

(३) सदस्य- सचिवले कोषको सञ्चालक समितिको बैठक बस्ने मिति, समय र स्थान तोकी बैठकमा छलफल हुने विषय सूची सहितको सूचना बैठक बस्ने समयभन्दा साधारणतया अठ्चालीस घण्टा अगावै सबै सदस्यले पाउने गरी पठाउनु पर्नेछ ।

(४) कुनै सदस्यले उपनियम (३) बमोजिम बैठकमा छलफल हुने विषय सूचीमा उल्लिखित विषयको अतिरिक्त अन्य कुनै विषयमा छलफल गराउन चाहेमा त्यसरी छलफल गर्न चाहेको विषय र कारण

सहितको सूचना बैठक बस्नुभन्दा कम्तीमा चौबीस घण्टा अगावै सदस्य-सचिवलाई दिनु पर्नेछ । त्यसरी सूचना प्राप्त हुनासाथ सदस्य-सचिवले त्यसको जानकारी सबै सदस्यलाई दिनेछ र सो विषय कोषको सञ्चालक समितिको बैठकको कार्यसूचीमा परेको मानिनेछ ।

(५) समितिमा तत्काल कायम रहेका पचास प्रतिशतभन्दा बढी सदस्य उपस्थित भएमा कोषको बैठकको लागि गणपूरक सङ्ख्या पुगेको मानिनेछ ।

(६) समितिको बैठकको अध्यक्षता अध्यक्षले गर्नेछ र अध्यक्ष अनुपस्थित भएमा उपाध्यक्षले अध्यक्षता गर्नेछ । अध्यक्ष र उपाध्यक्ष दुवै जना अनुपस्थित भएमा समितिको ज्येष्ठ सदस्यले अध्यक्षता गर्नेछ ।

(७) समितिको निर्णय बहुमतद्वारा हुनेछ र मत बराबर भएमा अध्यक्षले निर्णायक मत दिनेछ ।

(८) कोषको निर्णयको अभिलेख कोषको सदस्य सचिवले तयार गरी अध्यक्ष तथा सदस्यको दस्तखत गराई राख्नेछ ।

५५. सचिवालय र प्रशासनिक खर्चसम्बन्धी व्यवस्था: (१) कोषको सञ्चालक समितिको सचिवालयको काम गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालयले गर्नेछ ।

(२) कोषको सञ्चालक समितिको सचिवालयको प्रशासनिक खर्चको लागि आवश्यक पर्ने रकम गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालयको बजेटबाट व्यवस्था गरिनेछ ।

५६. कोषको सञ्चालन: (१) कोषलाई अक्षय कोष तथा चक्रीय (रिभल्विङ्ग) कोषको रूपमा सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।

(२) कोषमा जम्मा भएको रकम सञ्चालक समितिले तोकेको कुनै “क” वर्गको वाणिज्य बैङ्कमा खाता खोली जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(३) सञ्चालक समितिले कोषको जम्मा रकमको चालिस प्रतिशत रकम अक्षय कोषका रूपमा कुनै “क” वर्गको वाणिज्य बैङ्कमा खाता खोली जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको अक्षय कोषमा सञ्चालक समितिले जम्मा गरेको ४० प्रतिशत रकमको व्याँजको बीस प्रतिशत प्रत्येक वर्ष अक्षय कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ र बाँकी रहेको असी प्रतिशत मात्र दफा ५५ मा उल्लेख भए भए बमोजिमका क्षेत्र, विषयवस्तु तथा कार्यक्रममा मात्र उपयोग र खर्च गर्न सकिनेछ ।

(५) उपदफा (२) र (३) बमोजिमको खाताको सञ्चालन सञ्चालक समितिले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

५७. कोषको उपयोग: (१) कोषमा जम्मा भएको रकम जल, वातावरणको संरक्षण, स्वच्छ र स्वस्थ जलीय वातावरण कायम, जलीय पारिस्थितिकीय प्रणालीको संरक्षण, प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण, जलाधार वा उपजलाधारको व्यवस्थापन, खानेपानीको स्रोत तथा मुहानको संरक्षण र पारिस्थितिकीय सेवा वापतको भुक्तानीसँग सम्बन्धित विषयमा र देहायका काम वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्रभावकारी भूमिका खेल्न सक्ने उपभोक्ता संस्थालाई अनुदान प्रदान गर्न वा अन्य संस्थालाई प्रतिस्पर्धात्मक प्रस्तावको आव्हन तथा स्वच्छ मूल्यांकनको आधारमा सबैभन्दा प्रतिस्पर्धी र उत्तम प्रस्ताव ठहर भएको संस्थाको प्रस्तावलाई आवश्यक वित्तीय, भौतिक र प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउन संचालक समितिले निर्णय गरे बमोजिम उपयोग र खर्च गरिनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लेख भएका क्षेत्रहरूका साथै देहाय बमोजिमको विषयवस्तु तथा कार्यक्रम उपयोग र खर्च गरिनेछ :-

- (क) जलस्रोतको गुणस्तर कायम राख्ने र निरन्तर प्रवाह वा आपूर्ति समेत सुनिश्चित गर्नका लागि जलस्रोतको संरक्षण, सुधार, पुर्नस्थापना र सुरक्षा गर्ने वा गराउने,
- (ख) स्वच्छ र स्वस्थ जलस्रोतको भावी सन्ततिलाई समेत उपलब्धता सुनिश्चित गर्नका लागि अपनाउनु पर्ने संरक्षण, संवर्द्धन तथा प्रवर्द्धनका कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने वा गराउने,
- (ग) जलस्रोत तथा जलीय पारिस्थितिकीय प्रणालीहरूको जिव धात्रे क्षमता अभिवृद्धि गर्ने वा गराउने,
- (घ) स्वच्छ र स्वस्थ जलस्रोत तथा जलीय वातावरण कायम गर्न, खानेपानीको स्रोत, मूल वा मुहान, ताल तलाउ तथा पोखरी, जलाशय, नाउला, कुण्ड वा कुवा र सिमसारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन, जलाधार वा उपजलाधार व्यवस्थापन, प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण सम्बन्धमा नियमित कार्यक्रममा नपरेको योजना तर्जुमा तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने वा गराउने,

- (ङ) जलस्रोत तथा जलीय पारिस्थिकीय प्रणालीको संरक्षण, संवर्द्धन, दीगो उपयोग र जलस्रोत तथा जलीय पारिस्थितिकीय स्रोतहरूको उपयोगबाट प्राप्त लाभको समन्यायिक वितरणसँग सम्बन्धित परम्परागत र स्थानीय अभ्यास सम्बर्द्धन गर्ने वा गराउने,
- (च) वर्तमान पुस्ताले भावी सन्ततीको लाभका लागि जलस्रोत तथा जलीय वातावरणको स्वास्थ्य, विविधता र उत्पादकत्व कायम र अभिवृद्धि सुनिश्चित गर्न अपनाउनु पर्ने उपाय,
- (छ) सरकारी, निजी क्षेत्र तथा सामुदायिक क्षेत्रबाट हुने क्रियाकलाप वा निर्णयले जलस्रोत तथा जलीय पारिस्थितिकीय प्रणालीको विविधतामा पु-याउन सक्ने सम्भावित उल्लेखनिय क्षतिको रोकथाम तथा न्यूनीकरणका पक्ष,
- (ज) स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला, रासायनिक फोहरमैला तथा औद्योगिक फोहरमैला लगायत हानीकारक फोहरमैला व्यवस्थापन,
- (झ) मानवीय वा भौतिक संरचनाको निर्माण तथा प्राकृतिक कारणबाट खानेपानीको स्रोतमा परेको वा पर्न सक्ने सम्भावित जोखिम व्यावस्थापन,

- (ज) जल प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रणका विभिन्न पक्ष वा आयामसँग सम्बन्धित कार्यक्रम,
- (ट) उपभोक्ता संस्थालाई आपतकालीन तथा ठूलो मर्मतको आवश्यकता परेमा
- (ठ) सोको अध्ययन गरी मर्मत सम्भारका लागि आर्थिक सहयोग गर्ने र विपद्को बेला मर्मतका लागि तथा विपद् पछिको पुनर्निर्माणका लागि आर्थिक सहयोग प्रदान गर्ने,
- (ड) खानेपानीको स्रोत, र जलाधार वा उपजलाधारमा जलवायु परिवर्तनका
- (ढ) असरहरूको सम्बोधन गर्न जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने, गराउने, र
- (ण) कोषको रकम खर्च गरिने अन्य विषयवस्तुहरू तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कोषमा जम्मा भएको रकम संचालक समितिले उपयोग गर्दा उपदफा (१) मा उल्लेख भए बमोजिम उपभोक्ता संस्थालाई अनुदान प्रदान गर्न वा प्रस्तावको आव्हन गरी स्वच्छ मूल्यांकनको आधारमा सबैभन्दा प्रतिस्पर्धी र उत्तम प्रस्ताव ठहर भएको संस्थाको प्रस्तावलाई मात्र संचालक समितिले प्रतिस्पर्धाका आधारमा मात्र आवश्यक वित्तीय, भौतिक र प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

परिच्छेद- ८

फोहरमैला व्यवस्थापन

५८. फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने दायित्व : (१) यस ऐन बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने गराउने दायित्व गाउँपालिकाको हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि हानिकारक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला, रासायनिक फोहरमैला वा औद्योगिक फोहरमैला प्रशोधन र व्यवस्थापन गर्ने दायित्व निर्धारित मापदण्डको अधीनमा रही त्यस्तो फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति वा निकायको हुनेछ ।

(३) कुनै उद्योग वा स्वास्थ्य संस्थाले हानिकारक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला, रासायनिक फोहरमैला तथा औद्योगिक फोहरमैला प्रशोधन गरी बाँकी रहेको फोहरमैला तथा अन्य फोहरमैलाको व्यवस्थापन गरिदिन गाउँपालिकालाई अनुरोध गरेमा वा गाउँपालिकाले निर्माण गरेको फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल प्रयोग गर्न माग गरेमा गाउँपालिकाले निर्धारण गरे बमोजिमको सेवा शुल्क लिई फोहरमैलाको व्यवस्थापन गरिदिन वा फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल प्रयोग गर्न दिन सक्नेछ ।

५९. फोहरमैलाको उत्पादन कम गर्ने: (१) कुनै व्यक्ति, संस्था वा निकायले कुनै काम कारोबार गर्दा उत्पन्न हुने फोहरमैलाको पुनः प्रयोग, पुनः चक्रीय प्रयोग, स्रोतदेखि नै फोहरमैलाको परिमाणलाई घटाउने र फोहरमैलाको कम्पोष्ट मल बनाउने जस्ता उपाय अवलम्बन गरी फोहरमैला यथाशक्य कम उत्पन्न गर्नु पर्नेछ ।

(२) आफ्नो निजी घर कम्पाउण्ड, कार्यालय, पसल, उद्योग, कलकारखाना कम्पाउण्ड, वा परिसर भित्र विसर्जन हुन सक्ने

फोहरमैलाको विसर्जन वा पुनः प्रयोगको व्यवस्था मिलाई बाँकी फोहरमैलामात्र निष्काशन गरी फोहरमैलाको परिमाणलाई घटाउनु प्रत्येक व्यक्ति, संस्था वा निकायको कर्तव्य हुनेछ ।

६०. फोहरमैलाको पृथकीकरण : (१) गाउँपालिकाले फोहरमैलालाई कम्तीमा जैविक र अजैविक लगायत विभिन्न प्रकारका विभाजन गरी स्रोतमै छुट्याउने गरी तोक्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गाउँपालिकाले तोकिए बमोजिम फोहरमैलालाई स्रोतमै छुट्याई सङ्कलन केन्द्रसम्म पु-याउने दायित्व त्यस्तो फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको हुनेछ र यसको लागि गाउँपालिकाले आवश्यक प्रविधि, मालसामान, उपकरण, कण्टेनर आदि उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

६१. फोहरमैला सङ्कलन केन्द्र तोक्ने : (१) गाउँपालिकाले फोहरमैलालाई व्यवस्थित रूपमा संकलन गर्न प्रत्येक टोल वा वस्तीमा सङ्कलन केन्द्र तोकी आवश्यक कण्टेनरको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सङ्कलन केन्द्र तोकदा यथाशक्य टोल वा वस्तीका सबैलाई पायक पर्ने गरी वातावरणीय रूपले उपयुक्त स्थान तोकनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको सङ्कलन केन्द्रमा फोहरमैला निष्काशन र सङ्कलन गर्ने समय र तरिका गाउँपालिकाले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

६२. फोहरमैलाको ढुवानी : (१) सङ्कलन केन्द्रमा जम्मा भएको फोहरमैलालाई स्थानान्तरण केन्द्र वा फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलसम्म ढुवानी गर्ने दायित्व गाउँपालिका वा गाउँपालिकाले व्यवस्था गरेको संस्था वा निकायको हुनेछ ।

(२) फोहरमैला ढुवानी गर्दा तोकिए बमोजिमको ढुवानी साधन प्रयोग गर्नु पर्नेछ । ढुवानीको साधन तोकदा तौल, क्षमता, तरिका वा विधि, सडकको क्षमता तथा फोहरमैला ढुवानी गर्दा वातावरणमा पर्न सक्ने प्रभाव समेतलाई विचार गरी तोकनु पर्नेछ ।

(३) फोहरमैला ढुवानीसम्बन्धी कार्यविधि कार्यपालिकाले तोकेबमोजिम हुनेछ ।

६३. फोहरमैलाको न्यूनीकरण, पुनः प्रयोग तथा पुनः चक्रीय प्रयोग : गाउँपालिकाले फोहरमैला न्यूनीकरण, पुनः प्रयोग तथा पुनः चक्रीय प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक कार्य गर्नेछ र यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक निर्देशिका बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।

(२) उद्योगको उत्पादन प्याकिङ्ग गर्न प्रयोग गरेको वस्तुलाई पुनः प्रयोग गरी फोहरमैलाको परिमाणलाई घटाउने काममा प्रोत्साहन गर्न सम्बन्धित उद्योगसँग गाउँपालिकाले समन्वय गर्नेछ ।

६४. स्रोतमा नै न्यूनीकरण कार्यक्रम लागु गर्ने : (१) स्रोत देखी नै फोहरमैलाको परिमाणलाई घटाउने गाउँपालिकाले उद्योग, कल कारखानामा उपयोग हुने कच्चा पदार्थको संकलन देखी वस्तुको उत्पादन, प्याकिङ्ग, र वस्तु वा उत्पदनको प्रयोग पछिको बिसर्जनसम्म विभिन्न कदम वा तहमा उत्पन्न हुने फोहरमैला यथाशक्य कम भन्दा कम उत्पन्न गर्नु पर्नेछ र कच्चा पदार्थको संकलन देखी वस्तुको उत्पादन, प्याकिङ्ग, र वस्तु वा उत्पदनको प्रयोग पछिको बिसर्जनसम्म प्रत्येक चरणमा स्रोतदेखी नै फोहरमैला यथाशक्य कम भन्दा कम उत्पन्न गरी स्रोतमा नै न्यूनीकरणको सिद्धान्त कार्यान्वयन तथा पालना गर्न गराउनका लागि निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दिइएको निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम स्रोतमा न्यूनिकरणको सिद्धान्त कार्यान्वयन तथा पालना नगरी फोहरमैलाको परिमाणलाई नघटाउने व्यक्ति, संस्था वा निकायलाई वातावरण प्रदूषण गर्नेले सो बापत दायित्व व्यहोर्नुपर्ने सिद्धान्त अनुरूप बढी भन्दा बढी फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क लगाइ असुल उपर गर्नेछ ।

६५. गाउँपालिका शून्य वा अपशिष्ट फोहरमैला तर्फ उन्मुख हुने : (१)

गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्र भित्र शून्य वा अपशिष्ट फोहरमैलाको लक्ष्य प्राप्त गर्नका लागि शून्य वा अपशिष्ट फोहरमैला नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गाउँपालिकाले तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने शून्य फोहरमैला नीति तथा कार्यक्रममा देहाय बमोजिमका विषयवस्तु समावेश हुनेछन्

- (क) शून्य फोहरमैलाको अवधारणाका विभिन्न आयामका साथै व्यक्ति, समुदाय, संघ संस्था वा अन्य पात्रहरुको भुमिका सम्बन्धी सञ्चार, जनचेतना र शिक्षा सम्बन्धी विभिन्न आयाम,
- (ख) फोहरमैला उत्पन्न हुन सक्ने प्रकृतिका वस्तुहरुको खरीद वा उपयोगलाई छोड्न तथा त्याग्नु (एभोइड) गर्ने सम्बन्धी पक्ष,
- (ग) दिगो उपभोग व्यवहारका विभिन्न आयाम र प्रावधान,

(घ) स्रोत देखि नै फोहरमैलाको परिमाणलाई घटाउने सम्बन्धी व्यवस्था,

(ङ) उद्याग, कल कारखानामा स्रोत देखि नै फोहरमैलाको परिमाणलाई घटाउने सम्बन्धी व्यवस्था,

(च) शून्य फोहरमैलाको अवधारणाको अवलम्बनबाट प्राप्त भएका वा हुन सक्ने सम्भावित आर्थिक, सामाजिक तथा वातावरणीय फाइदा र उपलब्धिका साथै नगरपालिकाले प्रदान गर्ने आर्थिक प्रोत्साहन,

(छ) कल, कारखाना उद्योग तथा अन्य संघ संस्था वा पसलले उत्पादन वा बिक्री वितरण गरेको उत्पादन वा वस्तुको उपभोक्ताले प्रयोग गरेपछि उत्पन्न फोहरमैलाको व्यवस्थापन सम्बन्धमा कल, कारखाना उद्योग तथा अन्य संघ संस्था वा पसलले निर्वाह गर्नु पर्ने दायित्व सम्बन्धी विभिन्न आयाम, र

(ज) शून्य फोहरमैला नीतिमा समावेश गर्नु पर्ने अन्य विषयवस्तुहरु तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

स्पष्टिकरण: यस दफाको प्रयोजनाका लागि "शून्य अपशिष्ट वा फोहरमैला (जिरो वेस्ट)" भन्नाले कुनै कुनैपनि वस्तु वा उत्पादनको जीवन चक्रको अन्त्यमा गरिने पुनः चक्रीय प्रयोग(रिसाइकल) र कम्पोस्टिङ मात्र नभइ वस्तु वा उत्पादनको डिजाइन जस्ता सुरुवातका चरणदेखि वस्तु वा उत्पादनको सम्पूर्ण जीवन चक्रका

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र, भाग १ मिति २०८०।०६।११

विभिन्न चरणमा मूल्य मान्यताको जगेर्ना, वातावरणीय असरहरूको न्यूनीकरण र प्राकृतिक स्रोतहरूको संरक्षण हुनेगरी पदार्थ (म्याटेरियल)को प्रयोग र व्यवस्थापन सम्झनु पर्छ ।

६६. फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल : (१) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र सङ्कलन भएको फोहरमैलालाई व्यवस्थापन तथा स्थायी रूपमा विसर्जन गर्नको लागि वातावरण सम्बन्धी प्रचलित कानूनको अधीनमा रही फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल (स्यानिटरी ल्याण्डफिल साइट) तोक्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल तोक्नको लागि गाउँपालिकाको जग्गा नभएमा वा जग्गा भए तापनि फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल तोक्न उपयुक्त नभएमा उपयुक्त जग्गा भाडामा लिई वा खरिद गरी व्यवस्थापन स्थल तोक्न सक्नेछ ।

(३) गाउँपालिकाले र अरु स्थानीय तहलाई एउटै फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल उपयुक्त हुने भएमा त्यस्ता स्थानीय तह बीच समन्वय गरी त्यस्तो स्थललाई सम्बन्धित स्थानीय तहहरूको लिखित सहमति र शर्तमा दुई वा दुई भन्दा बढी गाउँपालिकाले फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल तोक्न सक्नेछ ।

(४) गाउँपालिकाले फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलको सञ्चालन तथा बन्द पश्चात् व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य तोकिएको वातावरणीय मापदण्ड अनुरूप गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम बन्द पश्चात् व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्दा फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलको प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा सिफारिस गरिएका सुझावहरू अनुरूप गर्नु पर्नेछ ।

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र, भाग १ मिति २०८०।०६।११

(६) गाउँपालिकाले फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल क्षेत्रलाई आवश्यक परेमा वातावरणीय रूपले सम्वेदनशील क्षेत्र घोषणा गर्न सक्नेछ ।

६७. अनुमति सम्बन्धी व्यवस्था : (१) यस ऐन बमोजिम गाउँपालिकाको अनुमति नलिई कसैले पनि फोहरमैला व्यवसायिक रूपमा व्यवस्थापन सम्बन्धी काम गर्न वा गराउन हुँदैन ।

(२) फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न चाहने सामुदायिक संघ संस्था वा नाफामुलक कम्पनी, वा निकायले देहायको विवरण खुलाई अनुमतिको लागि गाउँपालिकामा निवेदन दिनु पर्नेछः

(क) फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी योजना,

(ख) फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी आवश्यक मानव संसाधन तथा प्रविधिको विवरण,

(ग) तोकिए बमोजिमको अन्य विवरण ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पर्न आएको निवेदन उपर गाउँपालिकाले आवश्यक जाँचबुझ गरी अनुमतिपत्र दिन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम गाउँपालिकाले फोहरमैलाको व्यवस्थापन सम्बन्धी काम गर्न वा गराउन अनुमतिपत्र दिदा सामुदायिक संघसंस्थालाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(५) अनुमतिपत्र सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

६८. निजी क्षेत्रबाट फोहरमैला व्यवस्थापनको काम गराउन सकिने : (१) गाउँपालिकाले आवश्यकता अनुसार दफा ६७ बमोजिम अनुमतिप्राप्त

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

सामुदायिक वा गैरसरकारी संस्थाद्वारा आफ्नो क्षेत्रको फोहरमैला व्यवस्थापन गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गाउँपालिकाले सामुदायिक संघ, संस्था वा गैरसरकारी संघ, संस्था मार्फत फोहरमैला व्यवस्थापन गराउँदा सामुदायिक संघ, संस्था वा गैरसरकारी संस्थाको आर्थिक तथा प्राविधिक क्षमताको आधारमा देहायका कुनै वा सबै काम गराउन सक्नेछः -

- (क) फोहरमैला न्यूनीकरणका लागि जनचेतना अभिवृद्धि,
- (ख) फोहरमैला सङ्कलन,
- (ग) फोहरमैला ढुवानी,
- (घ) फोहरमैलाको प्रयोग, पुनः प्रयोग, पुनः चक्रीय प्रयोग वा प्रशोधन र
- (ङ) फोहरमैला विसर्जन

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि गाउँपालिकाले जटिल प्रकृतिका फोहरमैलाको प्रयोग, पुनः प्रयोग, पुनः चक्रीय प्रयोग वा प्रशोधन, फोहरमैला विसर्जन जस्ता काम नाफामुलक निजी क्षेत्रका कम्पनीबाट समेत गराउन सक्नेछ तथा सामुदायिक संस्था, गैरसरकारी संस्था र नाफामुलक निजी क्षेत्रका कम्पनीबाट फोहरमैला व्यवस्थापन गराउँदा बोलपत्र आह्वान गरी प्रतिस्पर्धा गराई व्यवस्थापकको छनौट गरी व्यवस्थापन गर्ने जिम्मा दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम सामुदायिक संस्था, गैरसरकारी संस्था र नाफामुलक निजी क्षेत्रका कम्पनीबाट फोहरमैला व्यवस्थापन

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

गराउँदा बोलपत्र आह्वान गरी प्रतिस्पर्धा गराई व्यवस्थापकको छनौट सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

६९. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न सकिने : (१) गाउँपालिकाले प्रचलित कानूनको अधीनमा रही निजी क्षेत्र, सामुदायिक एवं गैरसरकारी संघ, संस्थासँगको साझेदारीमा फोहरमैला व्यवस्थापन कार्य गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सामुदायिक एवं गैरसरकारी संघ, संस्थासँगको साझेदारीमा फोहरमैला न्यूनीकरणको लागि जनचेतना अभिवृद्धि, फोहरमैला संकलन, ढुवानी, फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलको बन्द पश्चात् व्यवस्थापन, उद्यान निर्माण र सौन्दर्यीकरण जस्ता कार्य मात्र गर्न वा गराउन सकिनेछ ।

७०. सेवा शुल्क उठाउन सक्ने : (१) गाउँपालिकाले फोहरमैला व्यवस्थापन गरे बापत सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा निकायबाट सेवा शुल्क लगाई उठाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको शुल्कको निर्धारण फोहरमैलाको परिमाण, तौल तथा प्रकृति र तोकिए बमोजिमका अन्य कुराहरूको आधारमा गाउँपालिकाले गर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको शुल्क गाउँपालिकाले आफै वा निजले तोकेको सामुदायिक संस्था, गैरसरकारी संस्था वा नाफामुलक कम्पनी मार्फत समेत उठाउन सक्नेछ ।

(४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ६७, ६८ वा ६९ बमोजिम गाउँपालिकाबाट फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न जिम्मेवारी पाएको सामुदायिक संस्था, गैरसरकारी संस्था वा नाफामुलक निजी क्षेत्रका कम्पनीले गाउँपालिकासँग भएको

सहमतिको आधारमा फोहरमैला व्यवस्थापन गरे बापत सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा निकायबाट सेवा शुल्क उठाउन सक्नेछ तर, सेवाप्रदायक सामुदायिक संस्था, गैरसरकारी संस्था वा कम्पनीले एकल महिला, दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, असाहाय तथा विपन्न वर्गलाई सेवा शुल्कमा छुट दिइनेछ ।

(५) यस दफा बमोजिम शुल्कबाट प्राप्त आम्दानी तथा फोहरमैला व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रलाई संलग्न गराउँदा प्राप्त हुने आम्दानी गाउँपालिकाले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता कोषमा राखी सो रकम फोहरमैलाको व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल प्रभावित क्षेत्रको विकासमा खर्च गर्नु पर्नेछ ।

७१. सेवा निलम्बन वा अन्त्य गर्न सक्ने : (१) गाउँपालिकाले दफा ७० बमोजिमको सेवा शुल्क नबुझाउने सेवाग्राहीको फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी सेवा निलम्बन वा अन्त्य गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न दफा ६७, ६८ वा ६९ बमोजिम जिम्मेवारी पाएको सामुदायिक संस्था, गैरसरकारी संस्था र नाफामुलक कम्पनीले दफा ७० को उपदफा (४) बमोजिमको सेवा शुल्क नबुझाउने सेवाग्राहीको फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी सेवा निलम्बन वा अन्त्य गर्न सक्नेछ र यसरी सेवा निलम्बन वा अन्त्य गरिएमा सोको जानकारी गाउँपालिकालाई दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम सेवाको निलम्बन वा अन्त्य गरिएको अवस्थामा आफ्नो क्षेत्र, नजी घर कम्पाउण्ड, औद्योगिक क्षेत्रको परिसर, अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्थाको परिसर, औद्योगिक

प्रतिष्ठानको परिसर लगायत फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको परिसरबाट उत्पादन हुने फोहरमैलाको व्यवस्थापन सम्बन्धित घरधनी, व्यक्ति, संस्था वा निकाय आफै गर्नु पर्नेछ ।

(४) सेवाग्राहीले दफा ७० बमोजिम बुझाउनु पर्ने सेवा शुल्क बुझाएमा निजलाई पुनः सेवा प्रदान गरिनेछ ।

परिच्छेद- ९

मानव मलमूत्रीय फोहर व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था

७२. मानव मलमूत्रीय फोहर व्यवस्थापन गर्ने दायित्व : यस ऐन बमोजिम मानव मलमूत्रीय फोहर व्यवस्थापन गर्ने दायित्व गाउँपालिकाको हुनेछ ।

७३. सरसफाइ योजना तर्जुमा गर्ने : (१) गाउँपालिकाले मानव मलमूत्रीय फोहर व्यवस्थापन कार्य सुव्यवस्थित तवरले गर्नका लागि सरसफाइ योजना तर्जुमा गर्न सक्नेछ ।

(२) गाउँपालिकाले उपदफा (१) बमोजिम सरसफाइ योजना तर्जुमा गर्दा सहभागितामुलक रुपमा तयार गर्नेछ ।

(३) गाउँपालिकाले उपदफा (१) बमोजिम तर्जुमा गर्ने सरसफाइ योजनामा समावेश गर्नु पर्ने बिषयवस्तु तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

७४. दिसाजन्य लेदो सङ्कलन, नियमित रुपमा खाली गर्ने र ढुवानीको व्यवस्था गर्ने : (१) कसैले पनि गाउँपालिकाबाट अनुमति नलिइ पिट र सेप्टिक ट्यांकी जस्ता संकलन ट्यांकीबाट दिसाजन्य लेदो खाली गर्ने, सङ्कलन गर्ने वा ढुवानी सम्बन्धी व्यवसायिक वा व्यापारिक रुपमासेवा प्रदान गर्न पाउँदैन ।

(२) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा २९ बमोजिम नयाँ भवन निर्माण गर्दा नक्सामा अन्य कुराहरुको अतिरिक्त सो भवनको छुट्टै चर्पी, सोकपिट रहने गरी नक्सामा खुलाउनुपर्ने छ ।

(३) गाउँपालिकाले पिट र सेप्टिक ट्यांकी जस्ता संकलन ट्यांकीबाट दिसाजन्य लेदो खाली गर्न, सेप्टिक सङ्कलन वा ढुवानीसम्बन्धी सेवा व्यवसायिक वा व्यापारिक रुपमा प्रदान गर्न निजी क्षेत्रको सेवा प्रदायकलाई अनुमति प्रदान गर्न सक्नेछ वा गाउँपालिका र निजी क्षेत्रका सेवा प्रदायक मिलेर संयुक्त रुपमा वा निजी क्षेत्रका सेवा प्रदायक र उपभोक्ता संस्था मिलेर संयुक्त रुपमा सेवा सञ्चालित गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको अनुमति प्रदान गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(५) भण्डारण संरचना सफा गर्ने सेवाप्रदायकले सर्वसाधारण र सरसफाइकर्मीको स्वास्थ्य र सुरक्षालाई ध्यानमा राखी असल अभ्यास अवलम्बन गर्नुपर्ने छ ।

(६) अनुमति प्राप्त सेवा प्रदायकले सङ्कलित दिसाजन्य लेदोलाई गाउँपालिकाद्वारा तोकिएको स्थानमा वा प्रशोधन केन्द्रमा लगेर सुरक्षित रुपमा विसर्जन गर्नु पर्नेछ ।

(७) कसैले पनि अनधिकृत रुपमा पानीको स्रोत र बस्ति जस्ता क्षेत्रमा मानव मलमूत्रीय फोहर विसर्जन गर्न हुँदैन ।

(८) सेप्टिक टैंक रित्याउनका लागि यान्त्रिक प्रविधि अवलम्बन गर्नुपर्ने छ र त्यस्तो सेवा निजी सेवाप्रदायक वा गाउँपालिका वा सामुदायिक सहकारी संस्था वा मिलेर संयुक्त रुपमा वा अलगअलग तवरबाट गर्न सकिने छ । निजी क्षेत्रलाई यस कार्यमा प्रोत्साहित तथा

संलग्न गराउन सार्वजनिक-निजी साझेदारी मोडल अवलम्बन गर्न सकिने छ ।

(९) अनुमति प्राप्त सेवा प्रदायकले दिसाजन्य लेदोलाई सुरक्षित रुपमा व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्नका लागि आधारभूत वा मानक संचालन कार्यविधि अवलम्बन गर्नु पर्नेछ ।

(१०) गाउँपालिकाले पिट र सेप्टिक ट्यांकी जस्ता संकलन ट्यांकीबाट दिसाजन्य लेदो खाली गर्न, सङ्कलन वा ढुवानी गरेवापत सेवाग्राहिले तिर्नुपर्ने सेवा शुल्क निर्धारण गर्न सक्ने छ ।

(११) गाउँपालिकाले उपदफा (१०) बमोजिम निर्धारण गरेको सेवा शुल्क प्रत्येक सेवा ग्राहिले अनुमति प्राप्त सेवा प्रदायकलाई बुझाउनु पर्नेछ ।

(१२) उपदफा (१०) बमोजिम गाउँपालिकाले निर्धारण गरेको सेवा शुल्कमा एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, हलिया, दलित, तथा विपन्न घरधुरीलाई पूर्ण वा आंशिक छुट दिन सक्नेछ ।

७५. दिसाजन्य लेदोको प्रशोधन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन : (१)

गाउँपालिकाले मानव मलमूत्रीय फोहरको व्यवस्थापन गर्नका लागि दिसाजन्य लेदोको प्रशोधन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) गाउँपालिकाले सञ्चालन गर्ने परियोजनाको लागि जग्गा आवश्यक पर्ने भएमा गाउँपालिका आफै वा कुनै निकायबाट मुआब्जा र अन्य सबै खर्च व्यहोने गरी जग्गा प्राप्त गराई दिन नेपाल सरकार समक्ष अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

(३) गाउँपालिकाले उपदफा (१) बमोजिम दिसाजन्य लेदोको प्रशोधन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्दा सोको लागि व्यवसायिक योजना समेत बनाई कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

(४) प्रशोधन केन्द्रद्वारा निष्काशित फोहोर पानी, नेपाल सरकारद्वारा निर्धारित फोहोर पानी विसर्जन मापदण्ड भित्र पर्ने गरी प्रशोधन विधि र विधि सुनिश्चित गर्नेछ ।

(५) गाउँपालिकाले प्रशोधन केन्द्र संचालन र प्रशोधित वस्तुको पुनःप्रयोग एवम् बजारीकरणको लागि निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रसँग समन्वय, सहकार्य साझेदारी गर्न सक्नेछ ।

(६) गाउँपालिकाले उपदफा (१) बमोजिम दिसाजन्य लेदोको प्रशोधन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन सम्बन्धि विषयवस्तु तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

७६. सामुदायिक सरसफाइ तथा स्वच्छता कायम गर्ने : (१) गाउँपालिकाले घरेलु स्तरमा निर्मित चर्पिहरूलाई क्रमश स्तरोन्नती गरी नेपाल सरकारको प्रावधान बमोजिम पुर्ण सरसफाइ उन्मुख घर तथा समुदायहरू सुनिश्चित गर्नेछ ।

(२) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्र भित्र पुर्ण सरसफाइका लागि नगर सरसफाइ तथा स्वच्छता कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नेछ ।

(३) गाउँपालिकालाई पूर्ण सरसफाइ उन्मुख क्षेत्र घोषणा गर्नुभन्दा पहिला सबै विद्यालयहरूमा खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छताको सुविधा भई प्रयोग भएको अवस्थाको सुनिश्चितता गर्न सक्नेछ ।

(४) प्रत्येक गाउँपालिकामा शिक्षा ऐनमा उल्लेख भएबमोजिम गठन भएको गाउँ शिक्षा समितिले नै आफ्नो गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सञ्चालन हुने विद्यालयहरूमा विद्यालय खानेपानी, सरसफाइ

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

तथा स्वच्छताका क्रियाकलापहरूको व्यवस्थापन, रेखदेख, अनुगमन तथा मूल्यांकनको काम गर्नेछ ।

(५) गाउँपालिकाले विद्यालयस्तरमा खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता संरचना निर्माण गर्दा बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र छात्रा मैत्री भएको सुनिश्चित गर्नेछ ।

७७. सरसफाइ तथा स्वच्छता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने : (१) गाउँपालिकाले उपभोक्ता संस्था र विभिन्न स्थानीय समुदाय, सहकार्य तथा समन्वय गरी ग्रामीण तथा शहरी वस्तीलाई स्वच्छ, सफा र सुन्दर बनाई राख्न स्वास्थ्य, सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम, अभिमुखीकरण गोष्ठी, तथा अभियान सञ्चालन गर्न वा गराउन सक्नेछ ।

(२) शौचालयको निर्माण गर्दा गाउँपालिकाको भवन निर्माण मापदण्ड बमोजिम गर्नु पर्नेछ । गाउँपालिकाले सेप्टिक ट्यांक तथा सोकपिटको निर्माण गर्नका लागि एकल महिला, दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, तथा विपन्न घरधुरिका गाउँपालिकावासीलाई आंशिक वा पुर्ण अनुदान प्रदान गर्न सक्नेछ ।

(३) गाउँपालिकाले सेप्टिक ट्यांक वा अन्य संकलन ट्यांकी सफाइ लगायत मानव मलमूत्रीय फोहोरको व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यमा सघाउ पुऱ्याउने सफाइकर्मीको सुची (रोष्टर) तयार गर्नेछ र सफाइकर्मीको सुची माग गर्ने नागरिकलाई प्रदान गर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको सुचीमा (रोष्टर) समावेश भएका सरसफाइकर्मीको स्वास्थ्य, सुरक्षा र आर्थिक प्रोत्साहनका लागि गाउँपालिकाले विशेष व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

७८. शौचालय निर्माण गर्न पर्ने: (१) गाउँपालिकाका सबै घर परिवार, संघ संस्था, व्यवसायीहरूले शौचालयको प्रयोग साबुन पानीले हात धुने व्यवस्था समेत गर्नु पर्नेछ ।

(२) यो ऐन लागू हुँदाको मितिभन्दा पहिलेका सरचनाहरूको हकमा अस्वच्छ शौचालयलाई पहिचान गरी सेप्टिक ट्यांक वा दुई खाल्डे शौचालय, बायो डाइजेस्टर वा सफा शौचालयमा परिणत गर्न, सुरक्षित भण्डारण गर्न तथा फोहर निष्काशन गर्नका लागि देहायको अवस्थामा तत्काल सुधार वा स्तरोन्नति गर्नुपर्ने छ ।

(३) सेप्टिक ट्यांकी सामान्यतया देहायबमोजिमको हुनुपर्नेछ;

- (क) पानी नचुहिने
- (ख) न्यूनतम २ खण्ड भएको
- (ग) सेप्टिक ट्यांकीका साथै सोकपिट भएको
- (घ) सेप्टिक ट्यांकीको साइज आवश्यकता अनुरूप डिजाइन गरिएको
- (ङ) रित्याउने सेवाको सहज पहुँच हुने गरी म्यानहोलको व्यवस्था गरिएको

(४) गाउँपालिकाले गाउँपालिकाका हाटबजार, मेला पर्व लाग्ने स्थान, सांस्कृतिक वा धार्मिक स्थल, टोल टोल र चौकहरू जस्ता सार्वजनिक स्थलमा आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक शौचालय निर्माण गरी व्यवस्थापन गर्नेछ र गाउँपालिकाले यस्ता सार्वजनिक स्थलमा शौचालय निर्माण तथा त्यसको संचालन कार्यविधि तयार गरी लागु गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम गाउँपालिकाले सार्वजनिक शौचालय निर्माण गर्दा बालमैत्री तथा अपाङ्गतामैत्री हुने गरी निर्माण गर्नु पर्नेछ ।

(६) गाउँपालिकाका सबै विद्यालयहरूमा देहाय बमोजिम शौचालय सुविधाको व्यवस्थापन गर्न पर्नेछ: -

- (क) विद्यालयमा छात्र, छात्रा शिक्षकहरूका (महिला, पुरुष) लागी प्रयाप्त शौचालयको उपलब्धता, जसमा ५० जना छात्र बराबर एक शौचालय र २५ जना छात्रा बराबर एक शौचालयको उपलब्धता, पुरुष शिक्षकको लागि १ छुट्टै शौचालय, महिला शिक्षकको लागि १ छुट्टै शौचालयको व्यवस्था,
- (ख) छात्र छात्राका शौचालयमा प्यान वा कोमोडको र युरिनलको व्यवस्था
- (ग) शौचालयमा साबुन पानीको व्यवस्था
- (घ) हरेक शौचालयमा नियमित रूपमा पानीको उपलब्धता,
- (ङ) नियमित रूपमा शौचालयको सरसफाई भएको
- (च) विद्यार्थीहरूको लागी गोपनियता कायम गर्न भित्र र बहिरबाट शौचालयको ढोकामा चुकुल लगाउने व्यवस्था,
- (छ) अपाङ्गतामैत्री कम्तिमा एक शौचालय,

(ज) छात्राको शौचालयमा स्यानीटरी प्याड बिसर्जन गर्ने व्यवस्था ।

(७) गाउँपालिका क्षेत्रमा होटल व्यवसाय संचालन गर्ने सबैले अनिवार्य शौचालयको निर्माण गरी शौचालय सुविधा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(८) गाउँपालिका क्षेत्रमा साँस्कृतिक मेला तथा महोत्सवहरु संचालन गर्दा आयोजक संस्थाले महिला र पुरुषका छुट्टाछुट्टै शौचालयको व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद- १०

संस्थागत संरचना र काम कर्तव्य अधिकार

७९. गाउँपालिकास्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समिति :

(१) गाउँपालिकामा देहाय बमोजिम खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समिति रहनेछ :-

- (क) गाउँपालिका अध्यक्ष -अध्यक्ष
- (ख) गाउँपालिका उपाध्यक्ष -
उपाध्यक्षगाउँपालिकाको खानेपानी तथा सरसफाइ हेर्ने सदस्य र एक जना महिला सदस्य -सदस्य
- (ग) खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति एकजना स्थानीय प्रतिनिधि -सदस्य
- (घ) खानेपानी तथा सरसफाइको क्षेत्रमा कार्यरत एक जना महिला प्रतिनिधि -सदस्य

(ड) खानेपानी तथा सरसफाइको क्षेत्रमा कार्यरत संघ संस्थाको एक जना प्रतिनिधि -सदस्य

(च) सबै वडा अध्यक्ष र महिला कार्यपालिका सदस्य -सदस्य

(छ) गाउँपालिका भित्रका विद्यालय (आधारभुत र माध्यमिक) बाट महिला शिक्षिका २ जना र १ दलित शिक्षक -सदस्य

(ज) महिला स्वास्थ्य स्वसेविका मध्ये एक जना -सदस्य

(झ) वन उपभोक्ता समुहहरुको एक जना प्रतिनिधि -सदस्य

(ञ) महिला समुह, बाल क्लब तथा युवा क्लबको को एक एक जना प्रतिनिधि- सदस्य

(ट) गाउँपालिकाको प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत -सदस्य

(ठ) गाउँपालिकाको खानेपानी तथा सरसफाइ हेर्ने ईकाई वा शाखाको प्रमुख -सदस्य सचिव

(२) समितिको बैठकमा खानेपानी तथा सरसफाइ विषयका विज्ञ र सरोकारवाहरुलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।

(३) उपदफा (१) को खण्ड (ड) बमोजिमका प्रतिनिधिहरुको छनौट गाउँपालिकाप्रमुखले गर्ने छन र निजहरुको कार्य अवधि दुई वर्षको हुनेछ ।

(४) गाउँपालिकास्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ समन्वय समितिको बैठकको कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

८०. गाउँपालिकास्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार : गाउँपालिकास्तरीय खानेपानी र सरसफाइ समन्वय समितिका काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :

- (क) खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी नीति तथा योजना एवं कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयनका विषयमा गाउँपालिकालाई सुझाव दिने,
- (ख) खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयनमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिता मुलप्रवाहीकरण गर्न पहल गर्ने,
- (ग) नीति तथा योजनाको कार्यान्वयनको अवस्थाको समिक्षा गरी समयानुकूल संशोधन गर्नका लागि सुझाव पेश गर्ने,
- (घ) गाउँपालिकाको लागि आवश्यकपर्ने नीति, कार्यविधि, निर्देशिका तथा नियमहरूको मस्यौदा तयार गर्ने,
- (ङ) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता र जलउपयोग गुरुयोजनाको निर्माण, प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन र अनुगमनमा समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने,

- (च) विभिन्न विकास साझेदारहरूसँग समन्वय गरी खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना र जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनमा योगदान तथा सहयोग गर्ने,
- (छ) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता क्षेत्रको निर्णय प्रकृत्यामा सहजताको लागि गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका सबै खानेपानी तथा सरसफाइ योजनाहरूको वार्षिक रूपमा र जलउपयोग गुरुयोजना प्रत्येक तीन वर्षमा अद्यावधिक गर्ने प्रयोजन सहित गाउँपालिकास्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सूचना प्रणाली स्थापना गर्ने,
- (ज) नेपाल खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी डाटाबेस वार्षिक रूपमा
- (झ) नियमित अद्यावधिक गर्ने,
- (ञ) खानेपानी तथा सरसफाइ योजनाहरूको न्युनतम सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार
- (ट) मापदण्ड निर्धारण गरी उपभोक्ता समितिहरूलाई पुरस्कार दिने पद्धति स्थापना गर्ने, र
- (ठ) कार्यपालिकाले तोकेका अन्य कार्यहरू गर्ने ।

८१. वडा स्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समिति: (१)
गाउँपालिकाले वडा स्तरमा वडा अध्यक्षको अध्यक्षता वा निजले

तोकेको वडा सदस्यको अध्यक्षतामा वडा स्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको वडास्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समितिका सदस्य र पदाधिकारीहरु वडा समितिले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(३) वडा सचिवले समितिको सदस्य सचिवको रुपमा काम गर्नेछ ।

(४) वडा स्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समितिको बैठकको कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

८२. खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ईकाई वा शाखाको व्यवस्था: (१) गाउँपालिकामा खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता (वास) व्यवस्थापन समितिका निर्णयहरु कार्यान्वयन गर्ने र समितिको सचिवालयको रुपमा काम गर्ने गरी एक वास इकाई स्थापना रहनेछ ।

(२) गाउँकार्यपालिकाको कार्यालयले एकजना स्थायी कर्मचारी खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ईकाई प्रमुख हुने गरी कम्तिमा एकजना प्राविधिक तथा एकजना सामाजिक कर्मचारी सहितको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ईकाईमा वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट बमोजिम करार सेवामा वा स्थायी, अस्थायी कर्मचारीहरु रहनेछन् ।

८३. खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ईकाई वा शाखाको भूमिका तथा जिम्मेवारी : गाउँपालिका खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ईकाईको भूमिका तथा जिम्मेवारी देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- (क) वार्षिक कार्यक्रममा स्वीकृत भएका खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता,
- (ख) संस्थागत सरसफाइ लगायतका कार्यक्रमहरुको योजना तर्जुमा गर्ने, कार्यान्वयन गर्ने, समन्वय गर्ने तथा सेवा प्रदायक, स्वयंसेवक, वाल क्लव, आमा समूह तथा सञ्जालहरुले गर्ने कार्यको सहजीकरण, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन गर्ने,
- (ग) गाउँपालिकाको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता क्षेत्रको सूचना प्रणाली स्थापित वार्षिक रुपमा नियमित अद्यावधिक गर्ने, तथा आवश्यकता बमोजिम निर्णय प्रकृत्यामा सहजीकरणको लागि समितिलाई सही सूचना उपलब्ध गराउने,
- (घ) गाउँपालिकाले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी जनचेतना
- (ङ) जगाउन र पानीको उत्पादनशिल प्रयोग, बहु उपयोग तथा खपत घटाउनका साथै खानेपानीको स्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण र खानेपानी आयोजनाको संरक्षणका लागि आवश्यक प्रविधि, उपकरण र व्यवहार प्रवर्धनको लागि आवश्यक सामाजिक व्यवहार परिवर्तन कार्ययोजना बनाउने र कार्यक्रम सञ्चालनका लागि गाउँपालिकालाई

- आवश्यक सहजिकरण, क्षमता अभिवृद्धि तथा सञ्चालित कार्यक्रमको सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन गर्ने,
- (च) उपभोक्ता संस्थाहरूको सञ्चालन अवस्था, वडा कार्यालयबाट प्राप्त प्रतिवेदनहरू संग्रह गर्ने तथा सूचना प्रणाली अद्यावधिक गरी सो को प्रतिवेदन कार्ययोजना सहित समितिमा पेश गर्ने र प्रतिवेदन प्राप्त नभएका वडाहरूलाई ताकेता गरी प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने,
- (छ) खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था गठन, पुनर्गठन, गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालयमा दर्ता तथा नवीकरण कार्यको लागि आवश्यक सहजीकरण गर्ने,
- (ज) सबै खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्थाको सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार व्यवस्थापन गर्ने कार्यमा सहयोग गर्ने र उपभोक्ता संस्थाको सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार व्यवस्थापनको मूल्यांकन गर्ने,
- (झ) सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार व्यवस्थापनमा उत्कृष्ट खानेपानी तथा सरसफाइ योजनाहरू छनौट गरी पुरस्कृत गर्न कार्यपालिकामा पेश गर्ने, मूल्यांकनमा कमजोर अंक प्राप्त गर्ने उपभोक्ता संस्थालाई कार्य समिति पुनर्गठन,

- (ञ) व्यवस्थापन तालिम र अन्य उपायहरू मार्फत सक्रिय बनाउन सहजीकरण गर्ने,
- (ट) विद्यमान खानेपानी तथा सरसफाइ योजनाहरूको आवधिक रूपमा अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने पद्धति स्थापना गर्ने,
- (ठ) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता क्षेत्रको वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी समितिमा पेश गर्ने, आपतकालीन तथा ठूलो मर्मतको आवश्यकता अध्ययन गरी आर्थिक सहयोगको लागि समिति वा कोषमा सिफारिस गर्ने,
- (ड) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समितिले तोके बमोजिम खानेपानी तथा सरसफाइ योजनाहरूको दिगोपना व्यवस्थापन सम्बन्धि अन्य कृयाकलापहरू सहयोग तथा सञ्चालन गर्ने,
- (ढ) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सचेतना अभियान र तालिम संचालन गर्ने गराउने तथा यस्ता अभियान र तालिममा महिला, विपन्न तथा बहिष्कृत वर्गको बढि भन्दा बढि सहभागिता गराउने, र
- (ण) खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता वसमन्वय समितिको प्रशासनिक तथा अन्य अभिलेखीकरण सहित समितिको सचिवालयको कार्य गर्ने ।

परिच्छेद- ११

जरिवाना तथा क्षतिपुर्ति

८४. जरिवाना (१) कसैले पनि देहायका कार्य गर्न गराउन हुँदैनः

- (क) संघीय खानेपानी तथा सरसफाई ऐन २०७९ को दफा ४२, फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन २०६८ दफा ३८ र प्रचलित संघीय कानूनले कसुरको रूपमा निर्धारण गरेका कसुर
- (ख) ऐनको दफा प्राविधिक डिजायन बिपरित कार्य
- (ग) तोकिएको गुणस्तर भन्दा कमजोर कार्य गर्ने
- (घ) यस ऐनले अनुमति लिनु पर्ने भनी निर्धारण गरेका कार्य बिना अनुमति गर्ने
- (ङ) प्राविधिकको अनुमति वा सहयोगमा गर्नु पर्ने कार्य आफुखुसी गर्ने
- (च) खानेपानी सेवालाई अवरुद्ध गर्ने
- (छ) आयोजनाका संरचनाहरु तोडफोड गर्ने र
- (ज) यो ऐन तथा यस ऐन अन्तरगत बनेका नियम बमोजिम गर्नुपर्ने काम नगरेमा वा गर्न नहुने काम नगर्ने

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्य गर्नेलाई देहाय बमोजिमको सजाय गरिनेछ ।

(क) उपदफा (१) को खण्ड (क) बमोजिम कार्य गर्नेलाई सम्बन्धित संघीय ऐन तथा प्रचलित कानून बमोजिमको सजायका लागि सम्बन्धित निकायमा पेश गरिनेछ ।

(ख) उपदफा (१) को खण्ड (ख) देखि (ज) बमोजिमका कार्य गरेमा विगो बमोजिमको जरिवाना र रु ५००० देखि ५०००० सम्म जरिवाना गरिने

८५. अनुसन्धान अधिकृत तोक्ने : यस ऐन बमोजिम सजाय हुने कसूरको अनुसन्धान गर्न गाउँपालिकाले कानून अधिकृत वा कानून अधिकृत नभएमा कम्तीमा पाँचौ तहको कुनै कर्मचारीलाई अनुसन्धान अधिकृतको रूपमा तोक्न सक्नेछ ।

८६. कारवाही चलाउने तथा दण्ड जरिवाना गर्ने अधिकारी : (१) यस ऐन बमोजिम दण्ड जरिवाना गर्ने अधिकार प्रमुख प्रशासकिय अधिकृतलाई हुनेछ ।

(२) यस ऐन बमोजिम कारवाही तथा दण्ड जरिवाना हुने मुद्दा अनुसन्धान तथा तहकिकात गर्ने अधिकृतले सम्बन्धित जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालयको परामर्श तथा सहयोग लिन सक्नेछ ।

८७. प्रचलित कानून बमोजिम सजाय हुने : यस ऐन अन्तर्गत कसुर मानिने कुनै कार्य अन्य प्रचलित कानून बमोजिम समेत कसुर हुने रहेछ भने त्यस्तो कसुरमा प्रचलित कानून बमोजिम मुद्दा चलाई कारवाही गर्न यस ऐनमा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुर्याएको मानिने छैन ।

८८. पुनरावेदन दिन सकिने : दफा २६ को उपदफा (५) दफा बमोजिम उपभोक्ता संस्थाको दर्ता खारेज गर्ने गाउँपालिकाको निर्णय उपर चित्त

नबुङ्गे सम्बन्धित उपभोक्ता संस्था, दफा २६ बमोजिम कार्य समितिको निर्णय उपर चित नबुङ्गे वा दफा ८४ बमोजिम प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले गरेको जरिवानाको आदेश उपर चित नबुङ्गे उपभोक्ता संस्था, व्यक्ति, पदाधिकारी, संघ संस्था, निर्माण व्यवसायी वा सम्बन्धित प्राविधिकले त्यस्तो आदेश भएको मितिले पैतीस दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

परिच्छेद- १२

विविध

८९. पारिस्थितिकीय सेवा वापतको भुक्तानी सम्बन्धि व्यवस्था गर्न सक्ने : (१)

गाउँपालिकाले पारिस्थितिकीय सेवाको व्यवस्थापन र उपयोग वापतको भुक्तानी सम्बन्धि नीति, आयोजना, परियोजना तथा स्किमको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको पारिस्थितिकीय सेवाको व्यवस्थापन वापतको भुक्तानी सम्बन्धि नीति, आयोजना, परियोजना तथा स्किमको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन सम्बन्धि व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

९०. पुरस्कार सम्बन्धी व्यवस्था: खानेपानीको स्रोत, मूल वा मुहानको संरक्षण, खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता क्षेत्र, जलस्रोतको व्यवस्थापन, वा फोहोरमैला व्यवस्थापनको क्षेत्रमा उत्कृष्ट व्यवहार गर्ने वा उल्लेखनीय योगदान गर्ने व्यक्ति, संघ संस्था वा समुदायलाई गाउँपालिकाले आवश्यक पुरस्कारको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

९१. निर्देशन दिन सक्ने: गाउँपालिकाले उपभोक्ता संस्था, अनुमतिपत्र प्राप्त संस्था वा सेवा प्रदायक अन्य संघ संस्थालाई खानेपानी, तथा सरसफाइ र स्वच्छतासम्बन्धी आयोजनाको निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन र

उपभोक्ता सेवाका विषयमा आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित सबैको कर्तव्य हुनेछ ।

९२. अधिकार प्रत्यायोजन: (१) गाउँपालिकाको अध्यक्षले यस ऐन बमोजिम प्राप्त गरेको अधिकार उपाध्यक्षलाई वा कुनै सदस्य वा प्रशासकीय अधिकृत वा सम्बन्धित कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्ने छन् ।

(२) गाउँपालिकामा खानेपानी तथा सरसफाइ र स्वच्छतासम्बन्धी शाखा स्थापना नभएसम्म यस ऐन र सो अन्तर्गत तर्जुमा हुने नियम, निर्देशिका, कार्यविधि र मार्गदर्शन बमोजिम गर्नुपर्ने कार्यहरू वातावरण सम्बन्धी शाखाबाट सम्पन्न गर्न सकिनेछ ।

९३. निर्देशिका, कार्यविधि र मार्गदर्शन बनाउन सक्ने: यो ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको प्रतिकुल नहुने गरी गाउँ कार्यपालिकाले आवश्यक निर्देशिका, कार्यविधि, मार्गदर्शन बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।

९४. बचाउ: (१) यस ऐनको उद्देश्य तथा विषय क्षेत्रमा प्रचलित कानून बमोजिम यस अधि भएका कार्यहरू यसै ऐन बमोजिम भएको मानिनेछ ।

९५. विशेषाधिकार: यस ऐनमा भएका दफाहरूको संशोधन गर्ने, स्पष्ट पार्ने तथा व्याख्या गर्ने सम्पूर्ण अधिकार गाउँकार्यपालिकामा रहनेछ ।

९६. ऐनको कार्यान्वयन तथा पालना : गाउँसभाका सबै जनप्रतिनिधि, कर्मचारी, उपभोक्ता समिति तथा सम्बद्ध सबैले यो ऐनको पूर्ण पालना गर्नु सबैको कर्तव्य हुनेछ ।

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

अनुसूची १

(दफा ११ उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)

खानेपानीका मुल वा स्रोत दर्ताका लागि दिइने निवेदन

श्री प्रशासकीय अधिकृत ज्यू

चौकुने गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय,

गुटु, सुर्खेत

विषय: खानेपानीको मुल वा स्रोत दर्ता गरिदिने सम्बन्धमा ।

हामी निवेदकहरुले खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था गठन गरी दर्ता गराउन चाहेकोले चौकुने गाउँपालिकाको जलस्रोत संरक्षण र खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ऐन, २०८० बमोजिम पानीको वा खानेपानीको स्रोत, मूल वा मुहान दर्ता गराउन देहायको विवरण खुलाइ प्रस्तावित उपभोक्ता संस्थाको एक प्रति विधान, वडा समितिको सिफारिस र उपभोक्ताहरुको भेलाको उपस्थिति तथा निर्णय सहित आवेदन दिएका छौं ।

विवरण:

१. उपभोक्ता संस्थाको नाम :

२. कार्यक्षेत्र :

३. उद्देश्यहरु :

१०७

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

(क)

(ख)

(ग)

४. उपयोग गर्ने जलस्रोतको विवरण :

(क) जलस्रोतको नाम र ठेगाना रहेको ठाउँ:

(ख) मूल वा स्रोतको उपयोगीता :

(ग) उपयोग गर्न चाहेको स्रोतको परिमाण:

(ग) मूल वा स्रोतको हाल भैरहेको उपयोग:

५. उपभोक्ता संस्थाले पुर्याउन चाहेको सेवा सम्बन्धी विवरण :

सेवाको किसिम :

सेवा पुर्याउने क्षेत्र :

लाभान्वित हुने उपभोक्ताहरुको संख्या :

भविष्यमा सेवा विस्तार गर्न सकिने सम्भावना :

६. कुनै संघ संस्थाबाट सहयता व्यहोरिने भए सो सम्बन्धमा त्यस संस्थाले व्यक्त गरेको प्रतिबद्धता र तत्सम्बन्धी कागजातहरु संलग्न गर्नु पर्नेछ

निवेदक,

उपभोक्ता संस्थाको तर्फबाट दरखास्त दिने ब्यक्तिहरुको नाम, पद र ठेगाना,

१०८

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

.....
.....
.....

मिति :

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

अनुसूची - २
(दफा ११ को उपदफा (६) सँग सम्बन्धित)
मुल दर्ता प्रमाण पत्र

दर्ता मिति :

दर्ता नम्बर :

मिति :

श्री

(सम्बन्धित उपभोक्ता संस्थाको नाम) ले चौकुने गाउँपालिकाको जलस्रोत संरक्षण र खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ऐन, २०८० को दफा ११ बमोजिम..... साल..... महिना गतेमा यस कार्यालयमा मुल दर्ता गराउन निवेदन दिएकोमा आवश्यक कारवाहि पश्चात जलस्रोत व्यवस्थापन समितिको निर्णय बमोजिम यो मूल दर्ता प्रमाणपत्र प्रदान गरिएको छ । जलस्रोत संरक्षण र खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ऐन, २०८० बमोजिम खानेपानीको मुल वा स्रोतको उपयुक्त तरिकाले संरक्षण गरि आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्नु होला ।

प्रमाण पत्र दिने अधिकारीको

नाम :

पद :

हस्ताक्षर :

कार्यालय :

मिति :

छाप :

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

अनुसूची - ३

(दफा १५ को उपदफा (७) सँग सम्बन्धित)

खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था दर्ताको लागि दिइने निवेदन

श्री प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत ज्यू
चौकुने गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय,

विषय: खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था दर्ता गरिदिने बारे ।

चौकुने गाउँपालिकाको जलस्रोत संरक्षण र खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ऐन, २०८० को व्यवस्था बमोजिम वडा समितिको सिफारिस र उपभोक्ताहरूको भेलाको उपस्थिति तथा निर्णयमा उल्लेख भए बमोजिमको खानेपानीको स्रोत वा मुहानको दर्ता र खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्थाको गठन गरी उक्त उपभोक्ता संस्था दर्ता गरी पाउन वडा समितिको सिफारिस र उपभोक्ताहरूको भेलाको उपस्थिति तथा निर्णयको एक प्रति सहित सोको विधान संलग्न गरी पेश गरेका छौं । उपभोक्ता संस्था दर्ता गरी आवश्यक प्राविधिक तथा अन्य सहयोग समेत प्रदान गर्नुहुन अनुरोध गर्दछौं ।

निवेदक,

..... खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्थाको तर्फबाट

क्र. सं. तर्दथ समितिका सदस्यको नाम पद
दस्तखत

- १.
- २.
- ३.
- ४.
- ५.

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

६.

७.

८.

९.

मिति:-

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

अनुसूची - ४

(दफा १५ को उपदफा (८) सँग सम्बन्धित)

उपभोक्ता संस्थाको दर्ताको प्रमाणपत्रको नमूना

चौकुने गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

गुटु, सुर्खेत

दर्ता नं. : -

उपभोक्ता संस्था दर्ताको प्रमाणपत्र

श्री..... खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था

.....

यस चौकुने गाउँ कार्यपालिकाको मिति..... को निर्णय अनुसार जलस्रोत संरक्षण र खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता ऐन, २०८० ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्थालाई दर्ता गरी सहज र दिगो रूपमा स्वच्छ, सुरक्षित र गुणस्तरीय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा उपलब्ध गराउन सफलता मिलोस भन्ने शुभकामनाका साथ यो प्रमाणपत्र प्रदान गरिएको छ ।

पालना गर्नुपर्ने विशेष शर्तहरू:

१.

२.

३.

..... खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्था

खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता संस्थाको सेवा क्षेत्र

खानेपानीको स्रोत वा मुहानको नाम:

घर धुरीको संख्या:-

कुल जनसंख्या:-

प्रमाणपत्र दिने अधिकारी

नाम:-

दर्जा:-

दस्तखत:-

खण्ड ७) संख्या १ चौकुने राजपत्र,भाग १ मिति २०८०।०६।११

मिति:-

द्रष्टव्य:- यो प्रमाणपत्र हराएमा, च्यातिएमा वा नासिएमा अर्को प्रमाणपत्र लिन तिन सय रुपैयाँ दस्तुर लाग्नेछ ।

प्रमाणीकरण गर्ने भएको मिति २०८०।६।११

आज्ञाले

सुमन आचार्य

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत